תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור

נספח שימור

ארכ' פרופ' הדס שדר

04-8248497 ,050-8947989

Hadass2@013.net

מתוקן לאחר הערות מינהל התכנון. 11.7.23

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

תוכן העניינים

פרק 1: סקירה היסטורית

1.1 רקע היסטורי-ארכיאולוגי טרם הקמת ערד

1.1.1 תל ערד

1.1.2 חורבת עוזה

1.1.3 מצדה

1.1.4 1921 : ניסיון התיישבות כושל של חיילים משוחררים 1921

1.2 ערד

1.2.1 מבוא : ערים חדשות טרם הקמת ערד

1.2.2 הקמת ערד והתכנון הראשוני

1.2.3 תכנון שכונתי ותכנון המע״ר

1.2.4 בינוי מפורט ייחודי

1.2.5 סיכום התכנון הראשוני והאמירה הנחשונית

1.2.6 תקדים בינלאומי

1.2.7 לאחר שנות השמונים : התפתחות עירונית ושינויים דמוגרפיים

1.2.8 לאחר שנות השמונים : מחשבת התכנון

פרק 2: נרטיבים

2.1 עירוניות

2.2 הליכתיות וקומפקטיות

2.3 קהילתיות

2.4 התאמה לאקלים

2.5 חומריות מותאמת מקום

2.6 מדבריות

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

פרק 3: שימור בתוכניות קיימות

3.1 שימור בתוכניות מתאר מאושרות

3.2 שימור בתוכניות מתאר בהכנה

3.3 שימור בתוכניות אב

3.4 רשימת שימור עירונית

פרק 4 מתודולוגיה

4.1 גישת השימור: עבור מי לשמר ומהי זהות המקום

4.2 מה לשמר

4.3 שלבי השימור

4.4 איך לשמר: חלוקה לדרגות שימור

פרק 5 המלצות לשימור

5.1 תכונות לשימור

5.1.1 תכונות כלל עירוניות

5.1.2 תכונות שכונת אבישור

5.1.3 תכונות המע"ר

5.2 מתחמים ואתרים לשימור

מקורות

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם שימור
ינואר 2023

פרק 1: סקירה היסטורית

פרק הסקירה ההיסטורית של ערד הינו חלק מנספח השימור של ערד, ולכן יתעמק בתכנון הראשוני ובהתפתחות העיר בטווח השימור, דהיינו עד לשנות השמונים. לפני היות ערד, תיסקר בקצרה ההתיישבות באזור.

1.1 רקע היסטורי-ארכיאולוגי טרם הקמת ערד

1.1.1 תל ערד

האתר הארכיאולוגי המשמעותי ביותר בתחום השיפוט של ערד הוא תל ערד, כיום גן לאומי. לאחר 18 עונות חפירה זיהו החוקרים את תל ערד עם ערד המקראית, הנזכרת כעיר כנענית חזקה בנגב המזרחי. הממצאים הארכאולוגיים בתל מתייחסים לתקופות הברונזה הקדומה, ומתקופת הברזל ועד לתקופה הביזנטית (ויקיפדיה: תל ערד).

ערד הכנענית (לפני כ 5,000 שנה) הייתה עיר מוקפת חומה חזקה באורך 1,200 מ', בעובי 2.4 מ' ובגובה משוער של 5 מ'. העיר תוכננה מראש: יש בה חלוקה למבני ציבור ולמתחמי מגורים. העיר הגדולה והמפותחת שימשה מרכז עירוני מסחרי ומנהלי ליישובים הקטנים שסביבה. כיוון שלא נמצאו לתושבי העיר בארות, פותחה על ידם מערכת לאיסוף מי גשמים. האוכלוסייה התגוררה במקום לאורך מאות שנים ועסקה בחקלאות, גידול בעלי חיים, מסחר, ומלאכות כטווייה, כאריגה, כתפירה, כעיבוד עורות, כעבודה בקרמיקה וכייצור תכשיטים (שם).

הבתים בעיר נבנו במתכונת אחידה, בסגנון המכונה "הבית הערדי". זהו מבנה אבן רוחבי שרצפתו נמוכה ממפלס הרחוב, וכדי להיכנס אליו היה צורך לרדת מדרגה אחת או יותר. לאורך הקירות נבנו ספסלי אבן. במרכז כל אולם יש בסיס אבן ועליו הוצב עמוד עץ לתמיכה בגג שטוח. בצד האולם המרכזי היו לעתים חדר צדדי או שניים, ששימשו מחסן ומטבח. מבנה ובו חדרים רבים וחצרות כונה "ארמון" על ידי החופרים. סביבו נמצאו מקדשים רבים המעידים, כנראה, על ריבוי אלילים (רשות הטבע והגנים: תל ערד).

העיר ננטשה לפני 1,700 שנה בקרוב (קפלן 1992?) השערת הארכיאולוגים היא ששינוי מזג האוויר ויובש גרמו לאובדן החקלאות בעיר ובסביבותיה ולנטישתה (ויקיפדיה: תל ערד). היא יושבה שוב בהתיישבות ישראלית. באתר מצודה במידות 55X50 מ' שהיתה חוליה במערך המבצרים של ממלכת יהודה. במצודה התגלו מקדש ייחודי ומפעל מים יוצא דופן.

בפינת המצודה נמצאו שרידי מקדש, ככל הנראה מקדש יהודאי שפעל מהמאה ה-9 עד סוף המאה ה-8 לפנה"ס, במקביל למקדש בירושלים. המקדש, שהינו אחד המקדשים המעטים מתקופת המקרא, נבנה על פי תכנית המשכן: חצר פנימית, היכל, ובתוכו דביר. נראה כי השימוש במקדש פסק במאה ה-8 לפנה"ס. המתחם כוסה כולו עפר בעוד המצודה המשיכה למלא את ייעודה. (רשות הטבע והגנים: תל ערד)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור
ינואר 2023

איור 1.1: המצודה של תל ערד על רקע העיר (מתוך ויקיפדיה: תל ערד).

1.1.2 חורבת עוזה

חורבת עוזה, המצויה בדרום מערב שטח השיפוט של ערד, הינה אתר ארכיאולוגי רב שכבתי, שיש שמתארכים אותה מהתקופה הפרה היסטורית. החורבה שימשה מצודה החולשת עת דרך עתיקה, ותוארכה למאות ה 8-7 לפנה״ס. מדובר במצודה שהיא חלק ממערכת מצודות ישראליות, שתל ערד היא אחת הגדולות שבהן (ויקיפדיה : חורבת עוזה).

מידות המצודה 51X42 מטרים. היא מוקפת חומה שעובייה 1.5 מטר ובפינותיה ובצלעותיה הוצבו 10 מגדלים. מתוך החפירות עולה כי במצודה התקימו חיים צבאיים ואזרחיים. במעלה המדרון, מצפון למצודה השתרע יישוב על פני 7 דונם (שם).

בתקופה ההלניסטית (170-63 לפנה״ס) שוקמה המצודה בחלקה, אולם שטחה צומצם לשני שלישים. בתקופה הרומית (300-1 לספירה) נבנתה מצודה חדשה על בסיס המצודה ההלניסטית (שם).

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם שימור

איור 1.2: חורבת עוזה מתוך ויקיפדיה: חורבת עוזה

1.1.3 מצדה

בצפון שטח השיפוט של ערד מצוי גן לאומי מצדה, שהוכרז אתר מורשת עולמית בשנת 2001.

מצדה הינה מצודה מלכותית של המלך הורדוס ומקום מפלט. על פסגת ההר נבנו ארמונות מפוארים, מבני ציבור ותענוגות. במצודה הוקפה ביצורים ומערכת לאיסוף ואגירת מים, שהבטיחו אספקה שוטפת לאורך כל השנה (ויקיפדיה: ערך מצדה).

בשנת 66 לספירה, בתחילת המרד הגדול, כבשו מורדים יהודים סיקריים את מצדה מידי חייל המצב הרומי. בשנת 70 הצטרפו אליהם סיקריים נוספים ובני משפחותיהם שגורשו מירושלים, מעט לפני חורבן הבית. מנהיגם היה אלעזר בן דוד. הלגיון העשירי הרומאי צר על המבצר, בנה סוללות ממערב והחל בניגוח חומות המבצר. כאשר התמוטטה חומת האבן התגלתה חומת עץ – שהובערה על ידי הרומאים. או אז, בשנת 73 לספירה, משהבינו המורדים כי תבוסתם קרובה, העדיפו להתאבד ולא לפול בשבי הרומאים ולהיות לעבדים. כ-1000 לוחמים, נשותיהם ילדים וזקניהם התגלו מתים על ידי הרומאים כשנכנסו למבצר למחרת (שם).

בתום המצור נותר במצדה חיל מצב רומאי. במאה החמישית עד השביעית התבודדה במצדה קהילת נוצרים שבנתה במקום כנסייה גדולה, עד למאה השביעית (שם).

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

איור 1.3: תצלום אויר: מבט לעבר הארמון הצפוני במצדה. מתוך ויקיפדיה: ערך מצדה

1.1.4 1921: ניסיון התיישבות כושל של חיילים משוחררים 1921

ב-23 בינואר 1921 ניתן אישור מהשלטון המנדטורי לחיילים משוחררים מהגדודים העבריים להקים במקום יישוב. לרמת ערד הגיע אגרונום, ד״ר זגרוסקי, כדי לבדוק את סיכויי ההתיישבות במקום. אחריו יצאה למקום משלחת שכללה את יצחק בן צבי, שייצג את החיילים המשוחררים.

ראשוני המתיישבים, 9 גברים ו 2 נשים, יצאו להתיישבות בט״ו באדר תרפ״א. המתיישבים עיבדו חלקת אדמה קטנה וזרעו בה קישואים, אבטיחים ומלפפונים. רכשו 4 עיזים, 10 תרנגולות ו 80 אפרוחים. אולם עיקר מאמציהם כוונו למציאת מים. למרות שחפרו לעומק של 60 מטרים לא מצאו מים במקום. ההתיישבות ארכה 5 חודשים. משלא מצאו מים, עזבו המתיישבים את הנקודה (קפלן 1992?)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

1.2.1.2 ערד

ערד, עיר חדשה שנוסדה בשנת 1962, מתייחדת במספר אספקטים:

1. העיר נסמכה על תושבים ותיקים ועל ועדת קבלה מטעם היישוב, כלקח מהתבססות הערים החדשות הקודמות על אוכלוסייה של עולים חדשים.
2. מתכנני העיר עברו לערד, הקימו בה מחנה קידמי ותכננו אותה מתוך השטח.
3. סכמת התכנון של ערד היתה לינארית, בניגוד לסכמה המרכזנית של הערים החדשות הקודמות.
4. צפיפות הבינוי במרכז העיר היתה גבוהה יחסית, כלקח מתוכניות הערים החדשות הקודמות והדלילות.
5. ערד התבססה על תעשייה, בניגוד לערים הקודמות החדשות שהיו אמורות להתבסס על העורף החקלאי שלהם (קיבוצים ומושבים) ולהוות להם בסיס שירותים. רק בערים גדולות, שעמדו בראש הנפה התכנונית, הותרה תעשייה שאינה נובעת מתוך המקום.

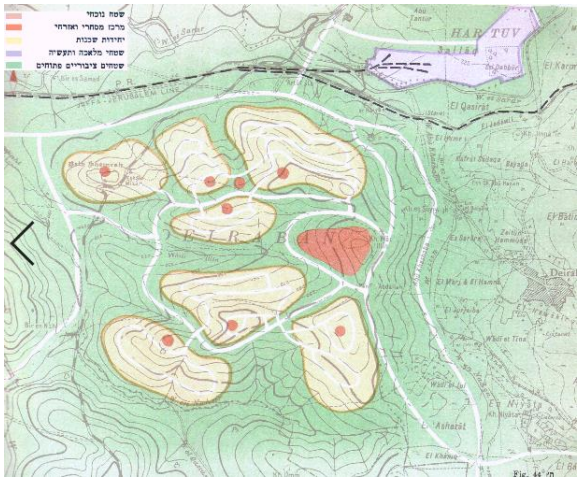
פרק זה, העוסק בהקמה העיר, יעסוק אפוא בהבנת ייחודה האנושי והתכנוני. כיוון שכך, יחל הפרק בסקירה קצרה של דמות הערים החדשות הקודמות ובעיותיהן. ערד, כאמור – תוכננה לאור לקחי הערים הקודמות.

1.2.1 מבוא: ערים חדשות טרם הקמת ערד

38 ערים חדשות הוקמו במדינת ישראל בין השנים 1948-1957 על ידי המדינה. אין מדובר בהכרח בהקמת ערים יש מאין, אלא בערים קיימות שגדלו לבלי היכר ובערים ערביות שהוסבו לערים יהודיות (גלעדי וגולן 2001).

תוכניות הערים החדשות היו כמעט זהות: במרכז הגיאוגרפי של העיר תוכנן המרכז העירוני ומסביבו שכונות המגורים. בינוי השכונות והמרכז העירוני היה דליל. בין המרכז לבין השכונות ובינן לבין עצמן תוכננו רצועות ירק. הכבישים היו מעוגלים גם אם לא היתה לכך סיבה טופוגרפית, ועל פי רוב רק כביש אחד שירת את השכונה (שרון 1951). הסכמה השתנתה עם תכנון אשדוד כגריד כבישים בשנת 1956, אולם לא הרעיון שהשכונות צריכות להיוותר מבודדות מסביב למרכז העירוני. באשדוד היו אלו הכבישים שהפרידו בין השכונות ולא השטחים הירוקים. האוכלוסייה הגיעה לערים בכפיה והתבססה על עולים חדשים שאך מקרוב היגיעו. המדינה סיפקה להם קורת גג, אך בד בבד השתמשה בהם לצריכה הדמוגרפיים והכלכליים (קלוש ולו-יון 2000). הכלכלה של הערים היתה אמורה להתבסס על שירות המושבים והקיבוצים שמסביב (שדר 2014).

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור
ינואר 2023

איור 1.4: תוכנית העיר בית שמש: השכונות מופרדות זו מזו ומהמרכז על ידי שטחים ירוקים. מתוך שרון 1951: 54

איור 1.5: תוכנית מרכז העיר רמלה: העדר מוחלט של צפיפות עירונית. מתוך שרון 1951: 53

איור 1.6: תוכנית שכונה א' בבאר שבע: בינוי דליל וכבישים מתעקלים בשכונה המנותקת. מתוך שרון 1951: 59

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

לאחר שנים מועטות הובן כי התכנון הקודם – שהושפע מאוד, שלא לומר הועתק כמעט מהערים החדשות הבריטיות שנבנו לאחר 1947 – כשל (מרטנס 1967).

- הצפיפות הנמוכה של הבתים ניתקה בין התושבים ולא קירבה ביניהם
- השטחים הירוקים בין השכונות לא הוריקו ונותרו שוממים או שימשו לזריקת פסולת (Spiegel 1966, גרדוס 1985)
- התכנון האחיד של הערים החדשות לא תאם את האקלים המקומי
- העולים החדשים היו חלשים מדי מכדי לקומם את העיר
- העורף החקלאי מסביבן היה חלש מדי מכדי שתושביו ישתמשו ויפרו את העיר החדשה, או להיפך: יישובי העורף החקלאי היו ותיקים ומבוססים, ולכן לא נצרכו לשירותיה.
- התעשייה שהיתה אמורה להתפתח בערים האלו כתלות בעורף החקלאי – לא התפתחה באופן טבעי. כיוון שכך, המדינה או ההסתדרות הקימו בעיירות מפעלים עתירי עבודה (מפעלי טקסטיל או מזון) כדי להעסיק ולפרנס את התושבים
- בניית העיר בשלבים היוותה בעיה, בכל הנוגע לבניית המרכז העירוני. אם המרכז העירוני היה נבנה עם השכונה הראשונה – הוא לא היה מתקיים בשל העדר כוח כלכלי עירוני. לעומת זאת, אם היה נבנה בסוף הקמת העיר – היתה העיר נותרת שנים ארוכות לא מרכז עירוני.

המסקנה היתה כי עיר חדשה "מתוקנת", צריכה להיות צפופה יותר, להתאים לאקלים המקומי, להתבסס על אוכלוסייה ותיקה, להתבסס על תעשייה, ולהתאים לבניית העיר בשלבים, כך שהעיר תורגש שלמה בכל עת. ערד היתה אמורה לענות על כל הדרישות האלו (שדר 2014).

איור 1.7: שכונה א' בבאר שבע בשנות החמישים, שנים מועטות לאחר הקמתה. למרות התכנון הירוק השכונה נותרה מדברית.
צלם: דב ברנע. מתוך אוסף דב ברנע בארכיון טוביהו

1.2.2 הקמת ערד והתכנון הראשוני

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור/לנספח שימור

את הקמת העיר החדשה ערד יזמה ממשלת ישראל בשנת 1960 כעיר בין מדבר הנגב למדבר יהודה, סמוכה לים המלח (שנער ושמר 1979). אוכלוסייתה, תוכנן, תושתת על ילידי הארץ וכלכלתה תתבסס על מחצבי ים המלח ועל תיירות (פיסטרוב בוכלצב 2012).

בראש המתכננים עמד אריה לובה אליאב, שהוסמך לתפקיד ב 15 בנובמבר 1960 (טנה 1960). אליאב ריכז סביבו צוות תכנון של 25 איש, ש-14 מתוכם היו אמונים על הפן הפיזי של העיר. (אליאב 1983). בראש המתכננים עמד האדריכל אלכס שר (אליאב 1962). חברו לו דויד סמוטריץ' האמריקאי, הנס יעקוב ויטבר השווייצרי, ג'רלד זפרט הדרום אפריקאי, אדריכל בריטי ששמו הפרטי סידני, ואילנה אלרוד ושמואלה מלצר הישראליות (מלצר 2011, ריאיון). שלא כמקובל עד אז ובעתיד לבוא, ובאופן נדיר ביותר בתכנון הישראלי, לא ישבו המתכננים במשרדיהם שבמרכז הארץ, אלא העתיקו את מגוריהם לאתר עצמו. שם, בשטח המדברי השומם, הקימו המתכננים הראשונים ועובדים נוספים שעסקו בפיתוח העיר "מחנה קדמי", בו חיו כ-150 איש (שר 1962). המחנה הוקם מצריפים שנתנה למתכננים הסוכנות היהודית (אליאב 1983), וצוות התכנון עבר להתגורר בו בדצמבר 1961 (פיסטרוב בוכלצב 2012).

איורים 1.8-1.10: "המחנה הקדמי" בערד אותו תכננו המתכננים ובו התגוררו בזמן התכנון. התובנות האקלימיות נוצקו שם. צילום: אילנה אלרוד ובאדיבותה. מימין: חצר פנימית הממזגת את צריפי המגורים ומאפשרת ישיבה נוחה אחר הצהריים. משמאל: מעבר מקורה המצל מפני השמש הקופחת. למטה: המתכננים והשרטטים עובדים בשטח. מתוך המוזיאון ההיסטורי של ערד.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם שימור

איו 1.11: המחנה הקידמי משמש כיום את עיריית ערד, תוך שמירה על מאפייניו המקוריים. צילומים: הדס שדר

איו 1:12: המבנה הראשי במחנה הקידמי. לפי אלרוד, שתכננה את המבנה, קומת המסד מאבן היתה המבנה היציב היחיד שנבנה, כדי לגונן על המתכננים מהמדבר וממסתננים. הקומה השנייה היא צריף עץ. בולט השימוש באבן ערד. צילום: הדס שדר

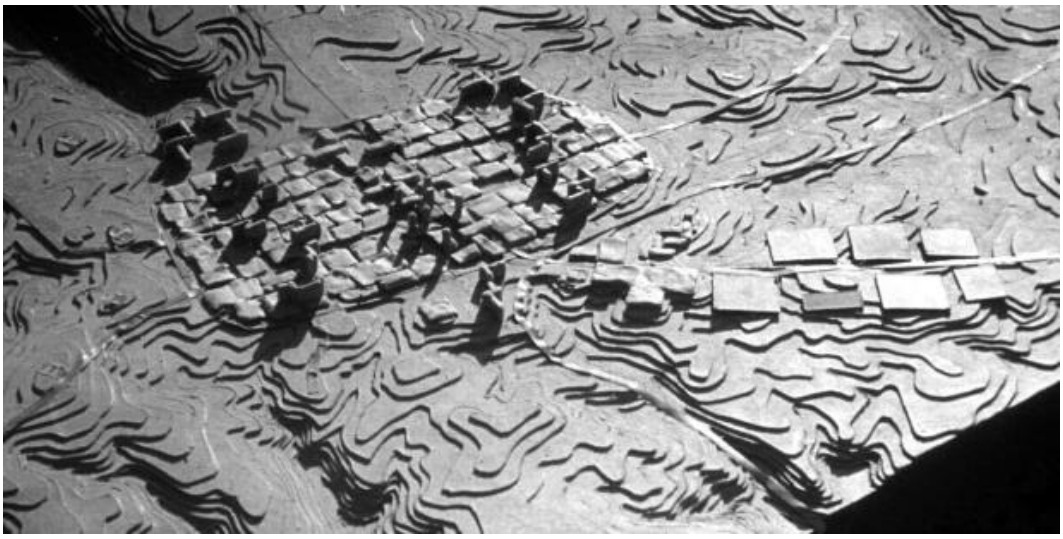
לפי אדריכל אלכס שר, המתכנן הראשי של ערד, האופי המדברי של המקום, התאים לפיתוח בינוי קומפקטי בצפיפות גבוהה. עוד כתב, כי סכמת העיר צריכה להיות ליניארית. כלומר: המרכז העירוני הלינארי עובר כעמוד שידרה לאורך העיר, והשכונות – משני צדדיו. לדבריו, סכמה זו עונה על הצורך לפתח את העיר בשלבים: בכל פעם תוקמנה שתי שכונות והמרכז ביניהן, וכן הלאה, לאורך ציר ליניארי דמיוני. באותו מרכז, כתב, תיווצר חוויה עירונית וחיכוך אנושי, וכך תושג מטרה נוספת: מיזוג גלויות שר 1962).

ערד תוכננה לאוכלוסיית יעד של 50,000 נפש. 30,000 תושבים היו אמורים להתגורר בליבת העיר הצפופה והמישורית, שחולקה לשש שכונות משני צדדיו של המרכז הליניארי שיועד למסחר ולמבני ציבור בלבד. כל שכונה תוכננה להכיל מגורים ל-5,000 נפש. שתי השכונות הראשונות שבליבת העיר היו אמורות להתפתח עם חלק המרכז העירוני החבוק ביניהן, וכך הלאה, כך שהמרכז העירוני יתפתח בד בבד עם שתי השכונות החובקות אותו. או בלשון אחרת: המרכז העירוני ושכונות המגורים יתפתחו ביחד, תוך התאמת המרכז העירוני לנפח הקנייה של תושבי העיר, ותוך שמירה על רציפות עירונית לאורך כל התהליך.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור נספח שימור

איור 1.13: תוכנית הצפיפויות של ליבת ערד. ככל שהצבע כהה יותר - הצפיפות גבוהה יותר. בדומה לערים אבולוציוניות - ובניגוד לערים החדשות הישראליות בנות הדור הקודם - הצפיפות גבוהה במרכז העיר (הליניארי, במקרה זה) והולכת ויורדת ככל שמתרחקים מהמרכז העירוני. צילום: אילנה אלרוד ובאדיבותה

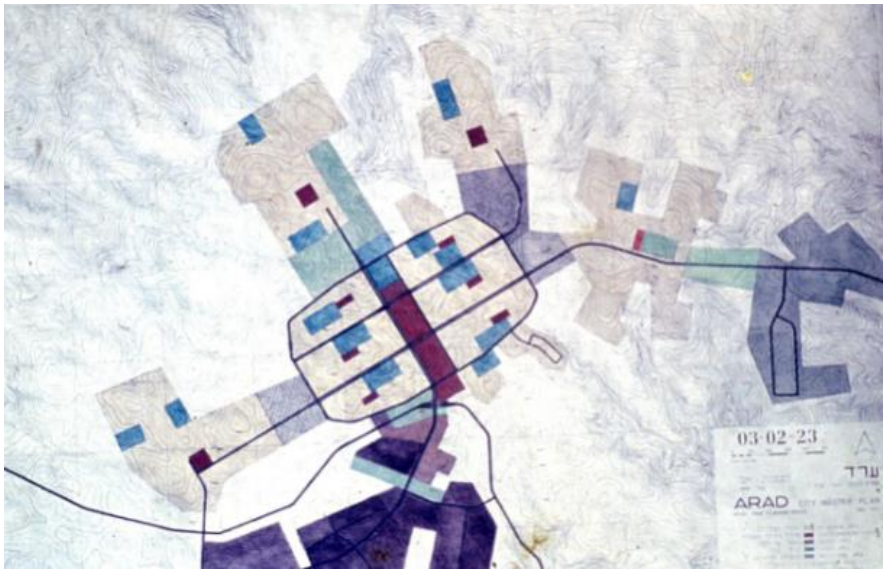
איור 1.14: מודל של מקשה אחת לבינוי ליבת ערד בביצוע המתכננים הראשונים. רוב שטחה של ליבת ערד תוכנן כשטח בנוי בצפיפות. המעברים בין המבנים הוגדרו היטב והוצללו על ידי דפנות הבינוי. צילום: אילנה אלרוד ובאדיבותה

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור נספח שימור

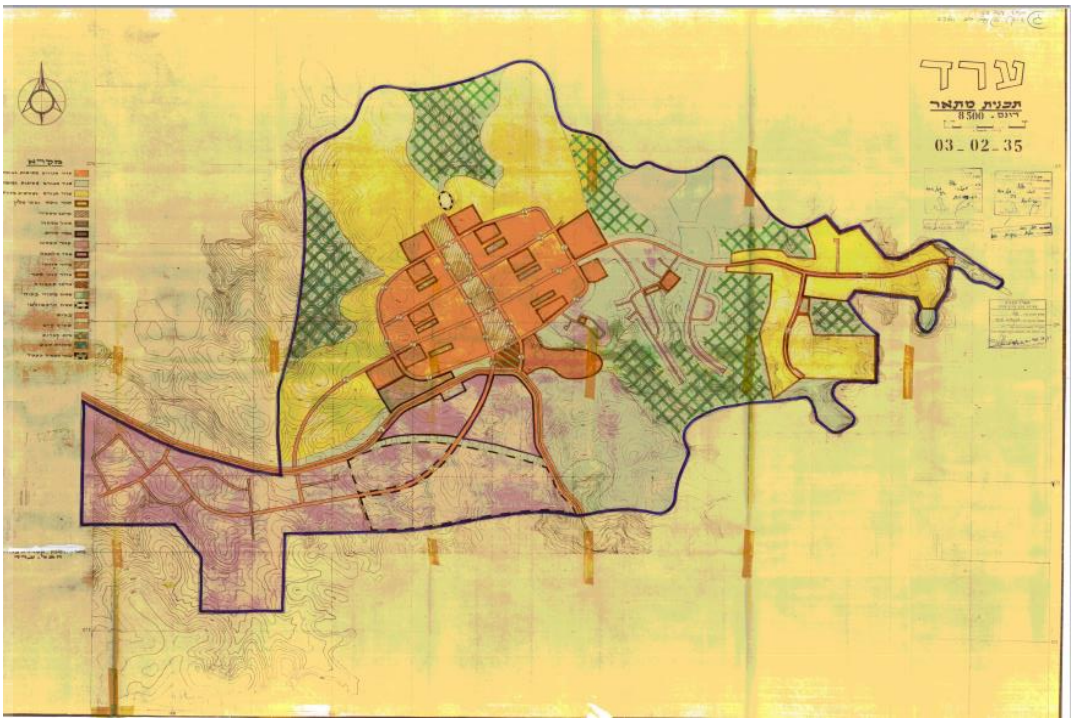
איור 1.15: מערכת הדרכים של ערד. בקו כחול – הדרכים המוטוריות ובאדום – הרגליות. ניתן להתרשם מההיררכיה בין הדרכים הרגליות ומבנה הפרקטלי שלהם. דרך מרכזית עירונית במע"ר, ניצבות לה דרכים שכונתיות מרכזיות וניצבות להן דרכים שכונתיות משניות. צילום: אילנה אלרוד ובאדיבותה.

בתוכניות המתייחסות לעיר כולה, נראות גם השכונות ההיקפיות לשכונות הליבה. כיוון שערד תוכננה על מישור מרכזי שרמות סביב לו, תוכננו השכונות ההיקפיות להתפתח מעגלית, על הרמות, לאחר התפתחות שכונות הליבה והמרכז העירוני. בשכונות ההיקפיות תוכננה צפיפות מגורים נמוכה (אלרוד 2001, ריאיון).

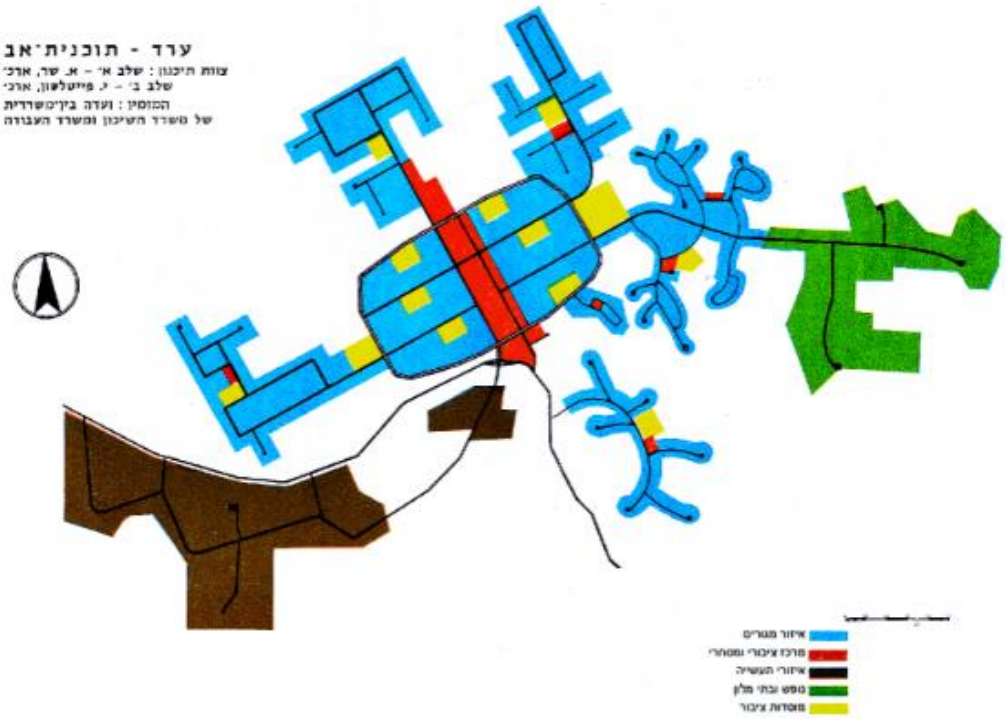

איור 1.16: תוכנית ערד הכוללת את השכונות ההיקפיות בבנייה נמוכה כפי שתוכנן על יד צוות התכנון הראשוני. צילום: אילנה אלרוד ובאדיבותה.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

איור 1.17: התוכנית המאושרת של ערד: ד/404. התוכנית זכתה לתוקף בשנת 1964. על תוכנית זו חתום אדריכל יונה פייטלסון שהחליף את אלכס שר בשנת 1962

איור 1.18: התוכנית הסופית של ערד לאחר הפשטה גרפית. שתי התוכניות – זו הנוכחית וזו של צוות התכנון המקורי - זהות כמעט. מתוך: גליקסון 1964: 21

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאומי נספח שימור

1.2.3 תכנון שכונתי ותכנון המע"ר

המתיישבים הראשונים בערד התגוררו בצריפים זמניים בשכונת "הראשונים" מזרחית למחנה הקידמי, בד בבד עם תכנון שכונות הקבע.

איורים 1.19-1.20: מימין: בניית צריפי הראשונים. מתוך המוזיאון ההיסטורי של ערד

משמאל: צריף ראשונים שנותר לפליטה בשכונת הראשונים. כיום שטח פתוח. צילום: הדס שדר

איור 1.21: מפת בינוי של שכונת ראשונים. מתוך: קפלן (1992?), פרק י': 26

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

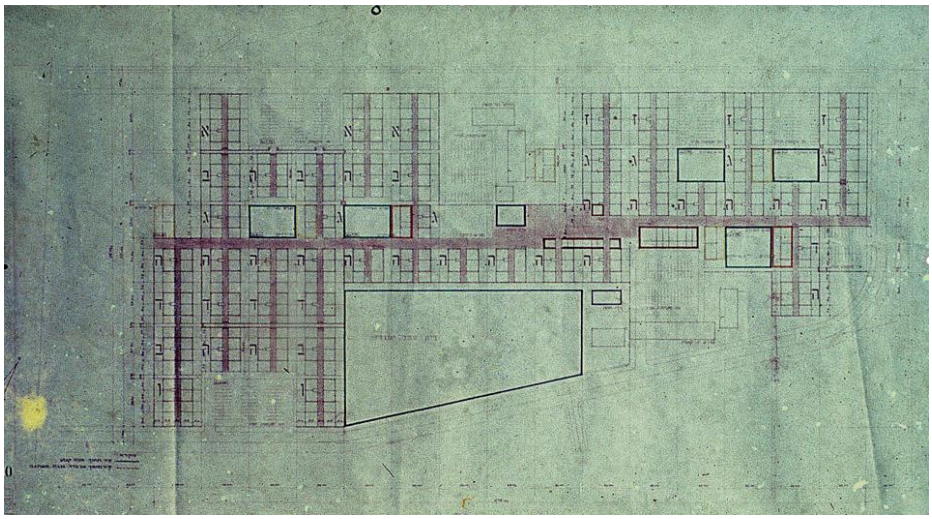
איור 1.22: מיקום המחנה הקידמי ושכונת הראשונים

השכונות המרכזיות תוכננו כך שציר רגלי שכונתי מרכזי, לאורכו מבני ציבור שכונתיים – יקשר בין השכונה לבין המרכז העירוני. כלומר, גם בשכונות ניתן לראות סכמה ליניארית בזעיר אנפין. נקבע כי המרחק בין קצה השכונה לבין התחלת המרכז העירוני יהיה 500-600 מ״ר לכל היותר כדי ליצור עיר הליכתית וקומפקטית, שתקל על ההתמודדות עם האקלים המדברי, אולם גם כלקח מהערים החדשות בנות הדור הראשון. הפעם, תהייה לעיר החדשה דמות עירונית צפופה, והיא לא תסבול מדלילות יתר, כפי שאירע קודם. המטרות האחרות ״המתקנות״, באו לידי ביטוי בתכנון השכונתי. בשכונות עצמן תוכננו חצרות משותפות בינות לבתים לאישוש הקהילתיות ולאישוש הקירבה האנושית. כדי להתמודד עם האקלים המדברי תוכננו מעברים מוצלים על ידי בינוי (בשכונת יעלים ובשכונת אבישור) או באמצעות הצללה של מבנים סמוכים (בשכונת טללים ולבאות).

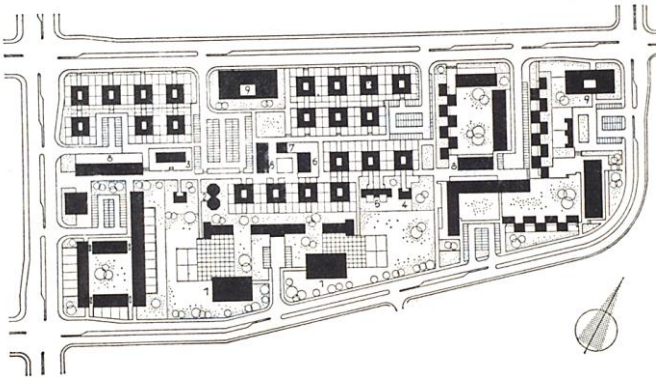
כדי להעצים את החיכוך האנושי, תוכנה ליבת ערד תוך הפרדה בין התנועה הרגלית לתנועה המוטורית. התכנון העצים את המערכת הרגלית על חשבון חיוניותה של המערכת המוטורית, שהכילה דרכים בלבד, ולא רחובות. שכונות הליבה פנו פנימה – לעבר הרחובות הרגלים, והמע״ר פנה פנימה, לעבר טבורו (גם בו עוצב רחוב קניות קטן על טהרת ההליכה הרגלית). כבר בשנת 1981 נמתחה על כך ביקורת, כמו גם על הפרדת השימושים בין מגורים ושירותים בשכונות לבין מסחר ותרבות (פלדי וולפסון 1981), אולם לעת עתה, נכון לשנות השישים-שבעים, הפרדת התנועה והפרדת השימושים שלטו במחשבת התכנון.

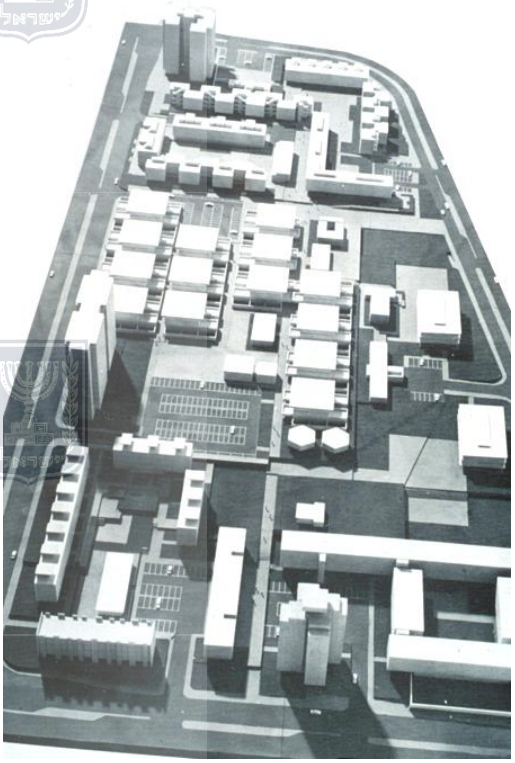
שכונות שנות השישים : יעלים ואבישור

יעלים

איור 1.23: תוכנית שכונת יעלים בתכנון צוות התכנון הראשוני של ערד בראשות אלכס שר: בתכנון ניכר הרחוב הראשי וניצבות לו סמטאות החודרות את בתי הפטיו. באדיבות אילנה אלרוד

איורים 1.23-1.24: התוכנית והמודל לשכונת יעלים כפי שנבנתה.

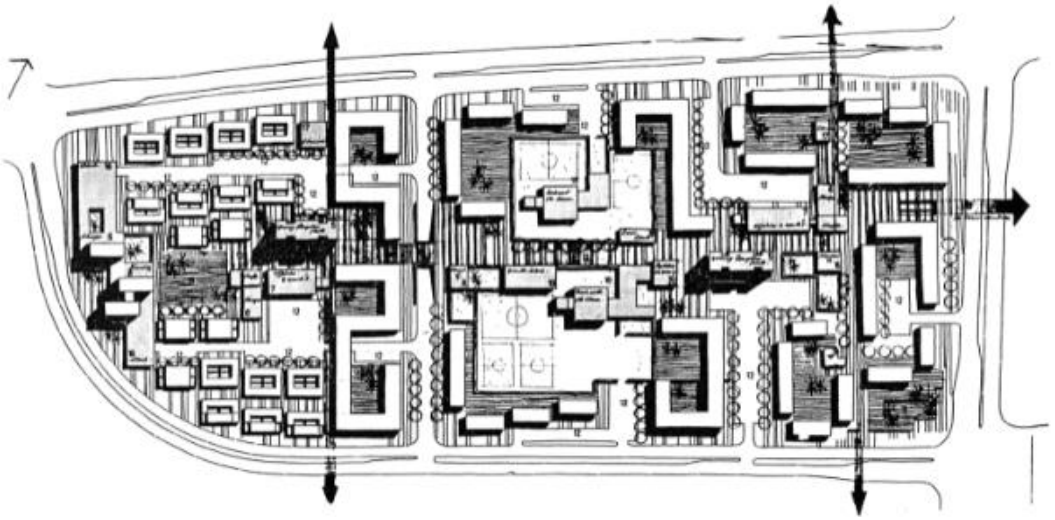
על תוכנית זו חתומים דוד בסט ואדם אייל.

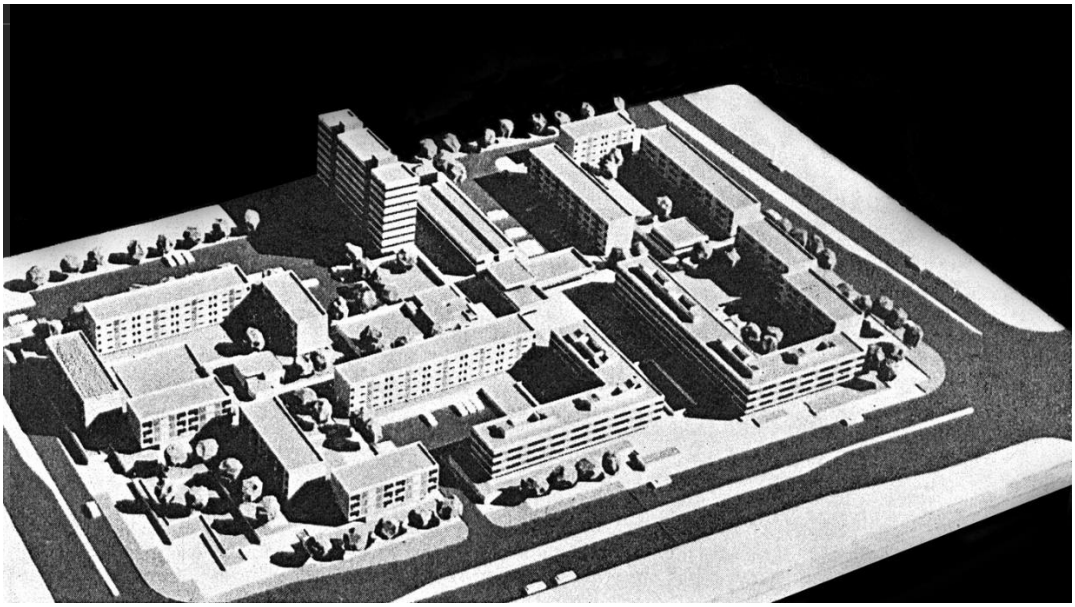
מתוך:Ministry of Housing 1967

(אין ציון מספרי עמודים)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם שימור

<u>אבישור</u>

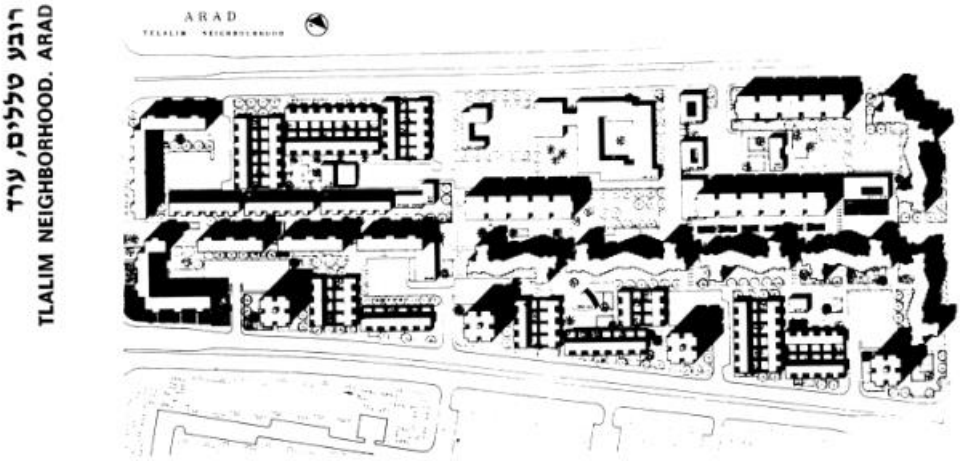

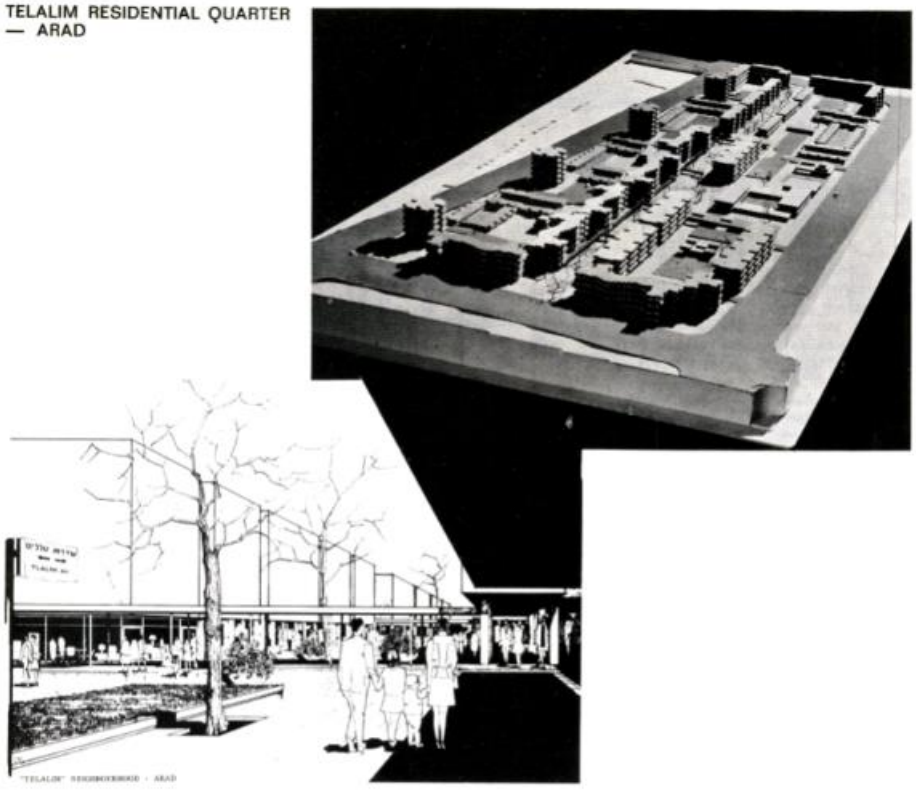
איורים 1.25-1.26: תוכנית ומודל חלקי לרובע אבישור בערד בתכנון דויד בסט ואדם אייל. רחוב להולכי רגל מחבר בין המרכז השכונתי לפאתי השכונה ולאורכו מבני ציבור ומסחר זעיר תחת בתי המגורים. החצרות המבונות מוקפות בתים טוריים. מתוך: אייל ובסט 1967: 28 (מודל), 29 (תוכנית)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

שכונות שנות השבעים : טללים ולבאות

טללים

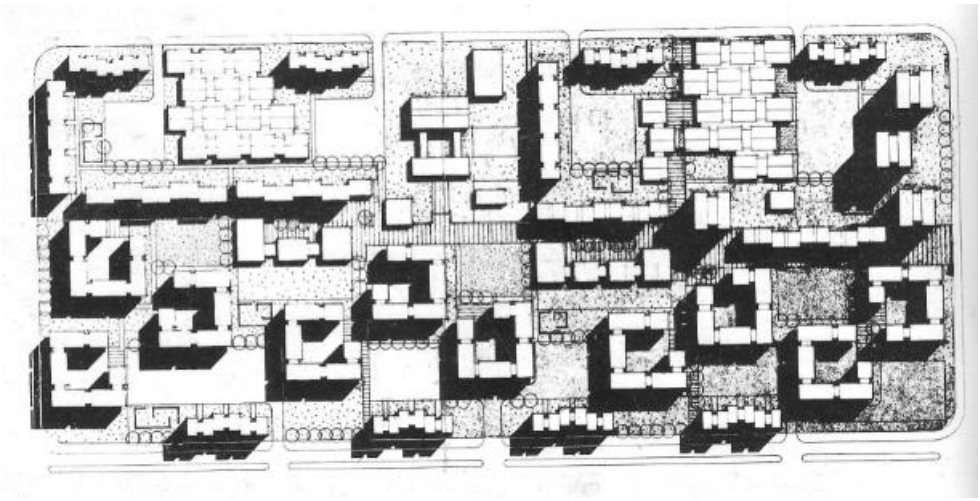

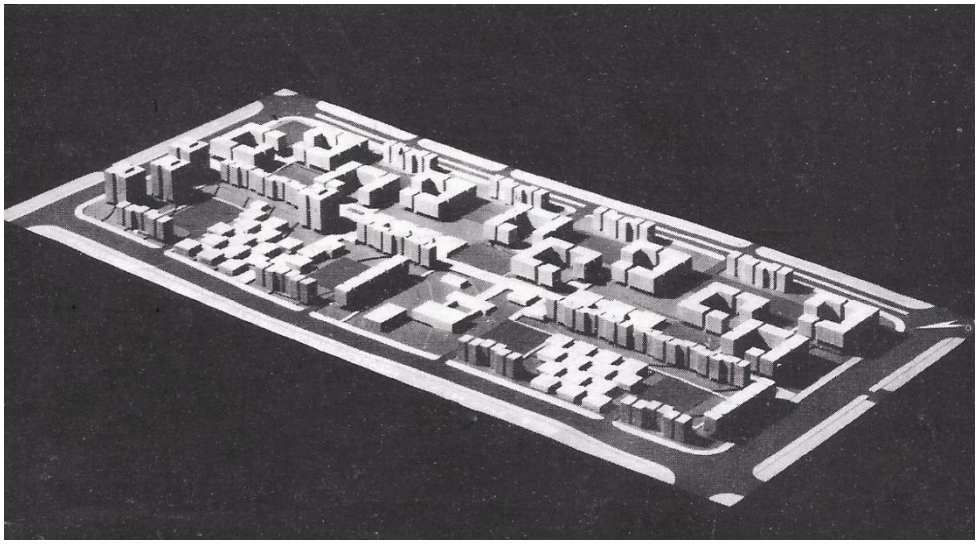

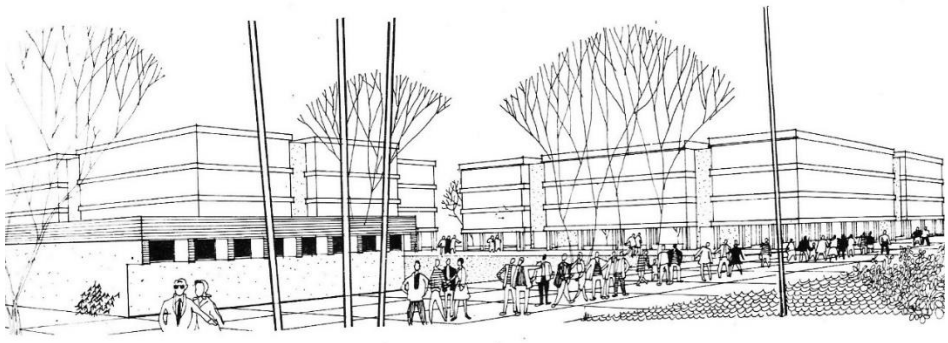
איורים 1.27-1.30: תוכנית מודל והדמיה של רובע טללים בערד בתכנון ד' פרנקל וא' ליבנה מצוות הנגב של משרד השיכון. תוכנית. מתוך: Golani & Schwarze 1970: 4.51, מודל והדמיה. מתוך: Golani & Schwarze 1970: 4.50

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאומי לנספח שימור

<u>לבאות</u>

איורים 1.31-1.33: תוכנית מודל והדמיה של רובע לבאות בערד בתכנון י' המבורג, א' פטרן ו' גור אדריכלים. תוכנית מתוך: חרל"פ 1973: 199, מודל מתוך: חרל"פ 1973: 198, הדמיה של ציר ההליכה הראשי מתוך חרל"פ 1973: 199.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

המע״ר : שנות ה 70-80

תוכנן על ידי אדריכל מנחם כהן. הוא נבנה בין השנים 1966-1988.

מתוך התוכנית עולה כי המע״ר מורכב ממעבר מרכזי צפון-דרום ושני מעברים ניצבים לשכונות יעלים ואבישור. בצפון, הופך המעבר המרכזי לרחוב זוטא להולכי רגל. המבנים מאורגנים סביב 5 חללים : 4 חללים משמים לחנייה ומבני המע״ר מפנים אליהם את אחוריהם האטומים. החלל המרכזי היא כיכר עירונית גדולה.

הבינוי מכיל 2 קבוצות בניינים : בניינים גדולים : הקולנוע, בית ההסתדרות והדואר וביתנים קטנים למשרדים ולחנויות. יחידת היסוד מכילה 4 ביתנים וגגון בקומת הקרקע כשמעליה קומת המשרדים.

איור 1.34: תוכנית המע"ר מתוך יעקובסון 2014

איור 1.35: רחוב הולכי הרגל בצפון המע"ר

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לא לנספח שימור

איורים 1.36-1.37: מבטים על הכיכר המרכזית. צילום: הדס שדר

בשנות התשעים נבנה הקניון בהמשך המע״ר. הוא תוכנן על ידי משרד פייגלין אדריכלים (יעקובסון 2014). ונחנך ב 1996. באופן טבעי הקניון ממשיך את האטימות של המרכז כולו כפי העיר. יחד עם זאת, האדריכל הקפיד שהכניסות של הקניון ימשיכו את הצירים העירוניים כלפי המע״ר (ציר צפון-דרום) וצירי השכונות טללים ולבאות (מזרח-מערב).

1.2.4 בינוי מפורט ייחודי

גם חלק הבינוי המפורט תוכנן במיוחד כדי להתמודד עם האקלים.

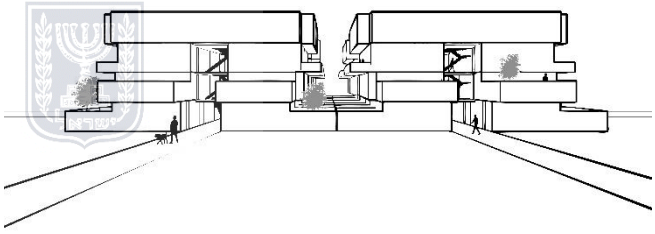
<u>בתי הפטיו</u>

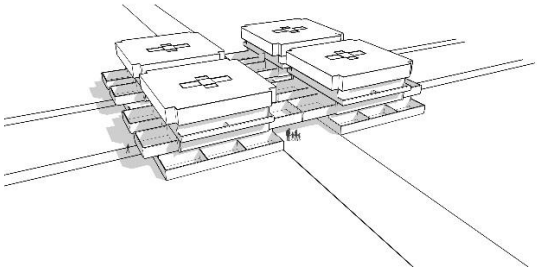
בשכונת יעלים שנבנתה בשנות השישים תוכננו בתי פטיו משותפים, כך שחדר המדרגות שבהם נותר פתוח אל הקרקע ואל השמים. דירות בתי הפטיו נחלקו שני חלקים: חלק סגור ובו חדרי הבית, וחלק פתוח המשכי, שקיר גבוה הקיף אותו. החלק הפתוח היווה המשך נטול גג של דירת המגורים. הצבת בתי הפטיו בטור יצרה סמטאות מוצלות או רחוב ראשי להולכי רגל, שקורה על ידי החלק הפתוח של הדירות בקומה הראשונה. על תוכניות הדירות חתום ג׳רלד זפרט, אדריכל דרום אפריקאי שבא לכאן מטעמים ציוניים וסופו שחזר ליוהנסבורג (סטופ 2001, ריאיון), אולם ברי לחלוטין שכל צוות התכנון הראשוני עמד מאחוריהן, שכן החללים הציבוריים בין הבתים, בתוכם ומתחתיהם יצרו את מערכת התנועה של השכונה. בתי הפטיו כונו ״בתי ערד״ (פייטלסון, שנה לא ידועה)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

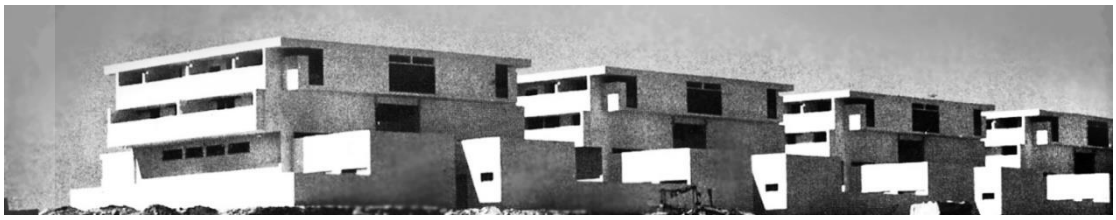

איור 1.38: דגם בית הפטיו מתוך המוזיאון העירוני ההיסטורי. הדגמים תוכננו על ידי צוות התכנון הראשוני של העיר. על תוכנית הבתים חתום ג'רלד זפרט

איורים 1.39-1.40: הדמיה כללית של בתי הפטיו ושל רשת המעברים: מימין: מעבר ראשי בדופן המבנים ומעברים משניים בתוך הבתים, דרך קומת הקרקע של חדרי המדרגות. משמאל: הדמיית המעבר דרך חדרי המדרגות של המבנים. הדמיות: הדס נצר ואסף יוספיאן

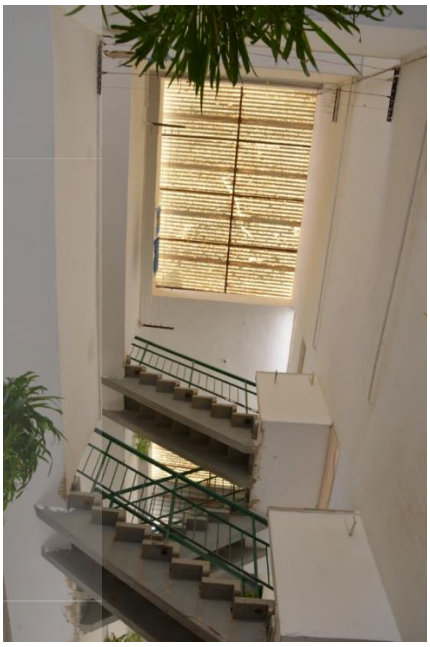
איור 1.41: חזית טור בתי הפטיו הגבוהים בשכונת יעלים בבנייה. מתוך: Ministry of Housing 1967 (אין מספרי עמודים)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

איור 1.42: המעבר השכונתי הראשי. החללים הפתוחים של הקומה הראשונה מקרים מעבר בין שני טורים של בתי הפטיו. צילום הדס שדר

איורים 1.43-1.44: מימין: מבטים לסמטה העוברת דרך חדר המדרגות. דירות קומת הקרקע נפתחות אליה וחדר המדרגות מטפס מעליה. צילום: הדס שדר

משמאל: הפטיו מעל מהלך המדרגות בתוך המבנה, שבשלו מכונים הבתים בתי פטיו. צילום: הדס שדר.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

<u>בתי החאן</u>

תחימת החללים המשותפים באה לידי ביטוי מובהק ביותר בחלק מבתי שכונת לבאות משנות השבעים, המכונים בעיר "בתי חאן". בבניינים אלו יחידה אחת של בית משותף – תוחמת חצר. כיוון שמשרד השיכון לא הסכים לתכנן בתים ייחודיים לערד, בדומה לבית הפטיו, פותח בניין הדומה בחזותו לבית טיפוסי מארסנל המשרד (גור 2017, ראיון). יחד עם זאת, תחימת החצר בליבו של המבנה לא היתה ייחודו היחיד: כהד לחללי החוץ הדירתיים בבתי הפטיו שבשכונת יעלים, הכילו הדירות בקומות הקרקע פטיו אישי מסוגר, שחזר על עצמו גם בבתים החד קומתיים בשכונה.

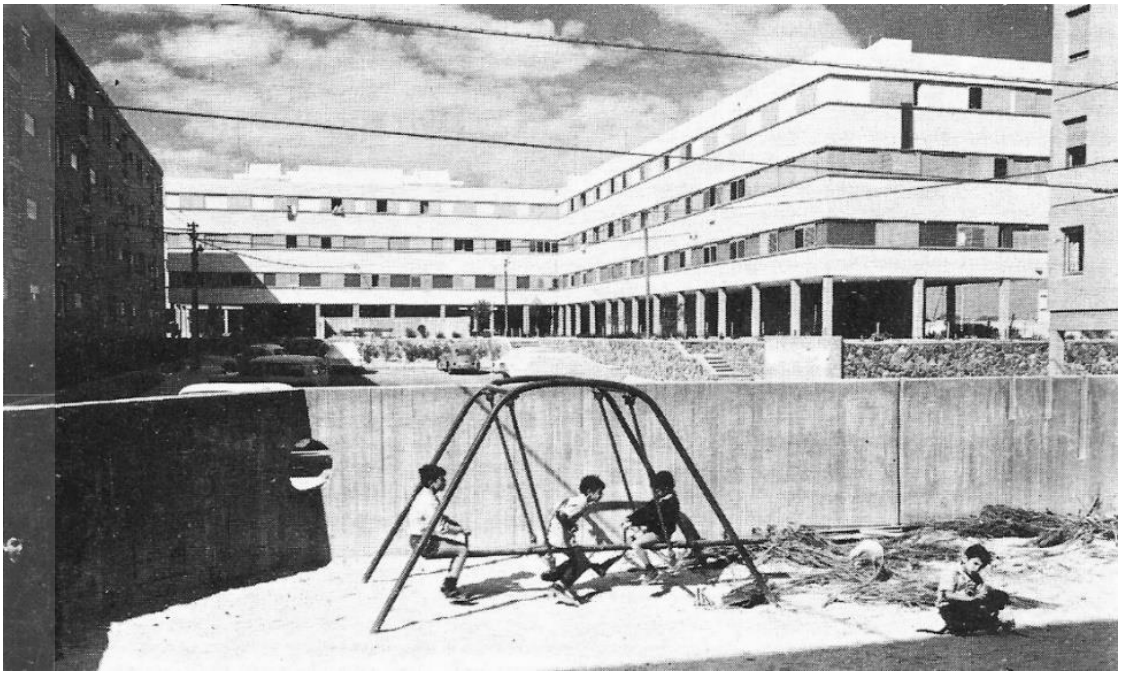

איור 1.45: בית מגורים משותף חובק חצר בשכונת לבאות. את המבנה תכנן יהויכין גור, ממתכנני השכונה, ממשרד המבורג-פטרן-גור. בערד מכונה טיפוס הבית "בית החאן". צילום: הדס שדר

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

גני הבטון

בשכונת אבישור משנות השישים חבר להגדרת החצרות באמצעות המבנים הטוריים ההיקפיים גם עיצוב חדשני של הגנים השכונתיים על ידי אדריכל הנוף צבי דקל. דקל זכה על תכנונו זה בפרס קרוון לאדריכלות נוף בשנת 1973. דקל עיצב אלמנטים פיסולים מבטון, בשילוב מתקני משחקים לילדים וספסלים להורים (דקל 1973). בכל ערד תוקן כי אבני ערד ישמשו לפיתוח השטח, ככדי להקנות למקום אופי מקומי ייחודי.

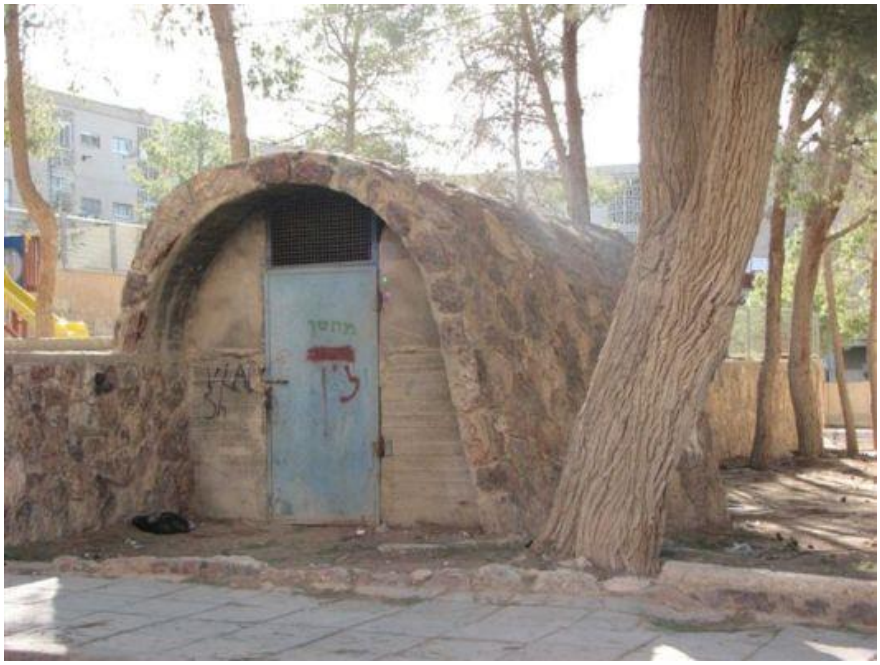
איור 1.46: חצרות מגודרות חללית ובהן גני בטון ומתקני משחקים באבישור. בחצרות אמורה להתגבש הקהילה מתוך: Golani & Schwarze 1970: 4.53

איורים 1.47-1.48: גני הבטון לאחר 45 שנים. חלקם נצבעו (וחבל...הצבעוניות היתה צריכה לנבוע מצמחייה מסביב). צילומים: הדס שדר

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

איור 1.49: חדר האשפה הפיסולי בתכנו צבי דקל. מתוך יעקובסון 2010

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לרישום נספח שימור

האנדרטה

על שפת המדבר הקים האמן יגאל תומרקין אנדרטה בשנת 1965. השביל שמגיע אליה יוצא מטיילת מואב העירונית, בואכה אזור המלונות (מצדה, נוף ערד ומרגוע) ועובר בתוך המדבר.

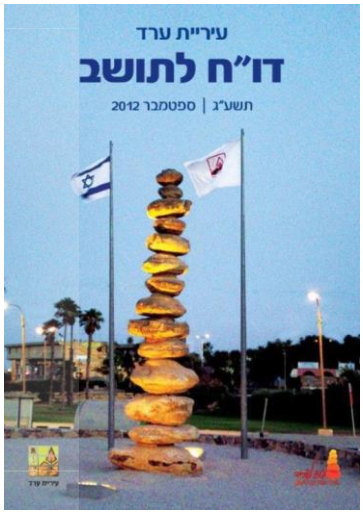
איורים 1.50-1.51: הדרך לאנדרטה והאנדרטה. ניתן לראות שהשביל ממשיך לנקודת תצפית נוספת. צילומים: הדס שדר

פסל הבולבוסים

הפסל ממוקם בכניסה לערד, שגובהו 14 מטרים נוצר על ידי האדריכל יונה פייטלסון, החתום על תוכנית המתאר הראשונה של העיר ושל האמן גדעון פרידמן. מוט פלדה שחודר את הסלעים היוצרים את הפסל מאפשר את הערמת הסלעים זה על גבי זה. תחילתו בצריפים של שכונת ראשונים, שם גרו פייטלסון ופרידמן והתנסו בהערמת הסלעים.

בשל מיקומו בכניסה לעיר – הפך הפסל להיות מזוהה עם סימלה של ערד. ב 2008 חידשה העירייה של סביבת הפסל כחלק מגן החמישה – גן זיכרון על שם חמשת בני ערד הראשונים שנפלו במערכות ישראל.

איורים 1.52-1.53: מימין: הפסל בשנות ה 60. אוסף יונה פייטלסון. מתוך יעקובסון 2013.

משמאל: שער חוברת שהפיקה העירייה בשנת 2012: גן הזיכרון והפסל. מתוך יעקובסון 2013

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור/לנספח שימור

1.2.5 סיכום התכנון הראשוני והאמירה הנחשונית

ניתן לסכם שהתכנון פתר את בעיית הקמת העיר בשלבים ויצר עיר "שלמה" בכל מצב. הוא צופף את הבנייה שנמצאה דלילה מדי. הוא ביטל את ההעמדה החופשית והדלילה של בתי המגורים, שפשתה בארץ באותן שנים ולקתה בשעתוק, בהיעדר זהות, בהיעדר הגדרת חללי חוץ, בהיעדר הגדרת בעלויות על שטחי החוץ ובהיעדר היררכיה בין הפרטי לציבורי. הוא הבטיח את כלכלתה של העיר בשל השתתתה על תעשייה והוא הבטיח את אונה החברתי בשל ביסוסה על אוכלוסייה ותיקה. ועדת קבלה בחרה את המשפחות שהצטרפו לגרעין הראשוני של העיר, תוך העדפת משפחות צעירות שנראו מתאימות בשל היותו של אחד מבני המשפחה בעל מקצוע נדרש ובשל התרשמות כללית מאופייה ומרמתה של המשפחה. שני שלישים מהמתקבלים היו ילידי הארץ ויוצאי אירופה. כשליש יוצאי מדינות ערב (פיסטרוב בוכלצב 2012).

אולם חשוב להדגיש כי תכנון ערד הכיל אמירה נוספת ועקרונית, שהיא מעבר להפקת לקחים ולתיקון: **ערד היתה העיר ה"עירונית" הראשונה**. איך ניתן להסביר זאת? מבט חוזר עת תוכנית הערים החדשות הקודמות מבהיר כי ערים אלו "נאנסו" להיות ערים. הן היו ערים מבחינת גודלן המתוכנן, אולם התכנון הדליל והמפוצל שלהן מנע מהעיר להיות בעלת תכונות עירוניות כמו צפיפות, התחככות ורצף עירוני. התכנון של ערד, לעומת זאת תר אחר הרצף העירוני ואחר ההתחככות האנושית ברחובות הראשיים בשכונות, המיועדים להולכי רגל בלבד, וכמובן במרכז העירוני האינטנסיבי. חשוב להדגיש: בערד הופרדה התנועה והופרדו השימושים (דרכים רק להולכי רגל או רק למכוניות, שכונות רק למגורים ולשירותים ציבוריים ומע"ר רק למסחר ולתרבות) – אולם יחסית לערים הקודמות ולתפיסת העירוניות של אותן שנים – מדובר בתכנון פורץ דרך.

חיזוק לכך נמצא במחקר מקדים לתכנון שכונת לבאות בערד, שנערך עבור משרד השיכון בשנת 1968. במחקר, ששיבח ספציפית את הקישוריות בין השכונות למרכז העירוני של ערד, נכתב כך:

> [...] אפשר שבאורח החיים של היום יראו אנשים בשכונה הקטנה, שבה הכל מכירים את הכל, מסגרת מחייבת וכובלת מדי, המפעילה עליהם גם בביתן ביקורת ומרות חברתית [...] יחד עם זאת, לא תהיה זו הפתעה גמורה אם נמצא בעקבות המחקר, כי הולכים ומתרבים האנשים אשר אינם מעוניינים דווקא ביצירת קשרים הדוקים עם שכניהם משום האיום שהם רואים בזאת על הרגשת הפרטיות שלהם בביתם.
>
> [...] כדאי אולי לנסות לתת לתושב העיר החדשה אפשרות בחירה נוחה יותר בין ספקים שונים של מצרכים ושירותים. לאור זאת, אין הכרח אולי לתכנן מרכזים שכונתיים במתכונת הרווחת, אלא רצוי לפזר דווקא את החנויות ואת המוסדות המשמשים בין היתר למפגש של אנשים. בתנאים כאלה לא יהיה ראובן חייב להיפגש יום-יום דווקא עם שמעון בהובילו את בנו לגן הילדים, בצרכנייה, ובמרפאת קופת חולים. חשוב כי לפחות בחלק מהמקומות בהם הוא מבקר בתדירות גבוהה, ייפגש עם אנשים אחרים גם-כן. כך גדלים הסיכויים להיווצרות מסגרות חברתיות, החותכות זו או זו, והמסייעות לתהליך האינטגרציה והסולידריות הכלל חברתית (אלכסנדר 1968: 55, 59)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

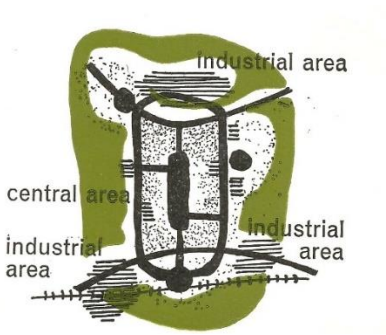
איור 1.54: המרכז העירוני. מבט מדרום לצפון. צילום: הדס שדר

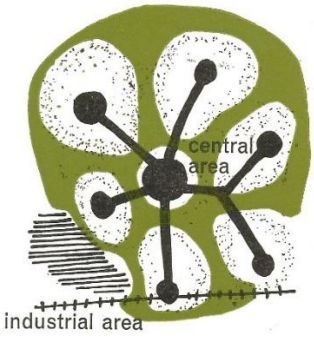
1.2.6 תקדים בינלאומי

מחקר שנערך בעשור האחרון (Shadar 2011) מצא כי ערד לא היתה רק פתרון מקומי לכשלים מקומיים, וכי יש לה "אמא". ה"אמא", מסתבר היא עיר חדשה אחרת, עיר בריטית. מסתבר שגם הערים החדשות שנבנו בבריטניה לאחר מלחמת העולם השנייה סבלו מבעיות דומות למדי לאלו של הערים הישראליות כמו דילול יתר והעדר אוריינטציה, ושגם שם היה רצון לתקן את המעוות (Hughes 2000) באמצעות עיר חדשה ו"מתוקנת". העיר הוק (Hook) שעל תכנונה חתומה Greater London Council היא התקדים הישיר לערד. אמנם הוק לא נבנתה אך ספר על אודות תכנונה משנת 1961 היה ידוע מאוד ונחשב לפורץ דרך באותן שנים (Benevolo 1980).

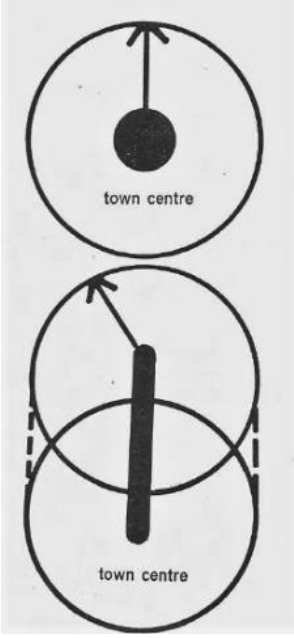
הוק תוכננה ל 100,000 תושבים, כעיר בתוך גן: עיר קומפקטית ופארק סביבה. גרעין העיר, שיועד ל-60,000 תושבים, תוכנן להקיף את המרכז העירוני הקווי מתוך הקפדה על רציפות אורבנית ללא בניינים גבוהים, בבחינת צפוף-נמוך. העיר תוכננה להתפתח בהתאם למפל צפיפויות: צפיפות גבוהה במרכז העירוני הקווי, שהולכת ויורדת ככל שמתרחקים ממנו, (Greater London Council 1961).

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור נספח שימור
ינואר 2023

איורים 1.55-1.56: העיקרון המכונן של הוק מוסבר בשתי סכמות. העיר המרכזנית (מימין) הכילה גנים בתוכה. העיר הליניארית (משמאל) הינה עיר בתוך גן. מתוך: Greater London Council 1961: 17

איור 1.57: סכמות נוספות מסבירות עקרון נוסף: שמירה על מרחקי הליכה. בעיר המרכזנית – מרחק ההליכה מוגבל לשכונות העוטפות את המרכז. בעיר הליניארית, לעומת זאת, שכונות רבות מאוד לאורך המרכז – יכולות ליהנות ממרחק הליכה למע"ר. מתוך: Greater London Council 1961: 29

הפרדת התנועה בהוק תוכננה להיות מקסימלית. העיר יועדה בראש ובראשונה להולך הרגל. לכן ממדיה הותוו כפונקציה של מרחקי הליכה של עשר דקות (Ritter 1964), ולכן הסכמה הליניארית: כך הובטחה הנגישות למע״ר מכל חלקי העיר. לאורך הרחוב הקהילתי שיועד להולכי רגל בלבד, מוקמו מוסדות קהילתיים וחנויות קטנות לשירות 4,000–5,000 יחידות הדיור הצמודות. המרכז העירוני עצמו תוכנן כמבנה ענקי והמשכי, עתיר מסחר. כביש תת קרקעי הזין אותו בעוד שהתושבים הגיעו אליו ישירות דרך הרחובות השכונתיים, מבלי לחצות כבישים (Greater London Council 1961).

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לנספח שימור
ינואר 2023

איור 1.58: תוכנית הוק: עיר צפופה וליניארית. הקווים השחורים בתוכנית מגלמים את התנועה הרגלית הפרוסה לאורך העיר כולה ומתעצמת מאוד במרכז העירוני. מתוך: Greater London Council 1961: 85

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לנספח שימור
ינואר 2023

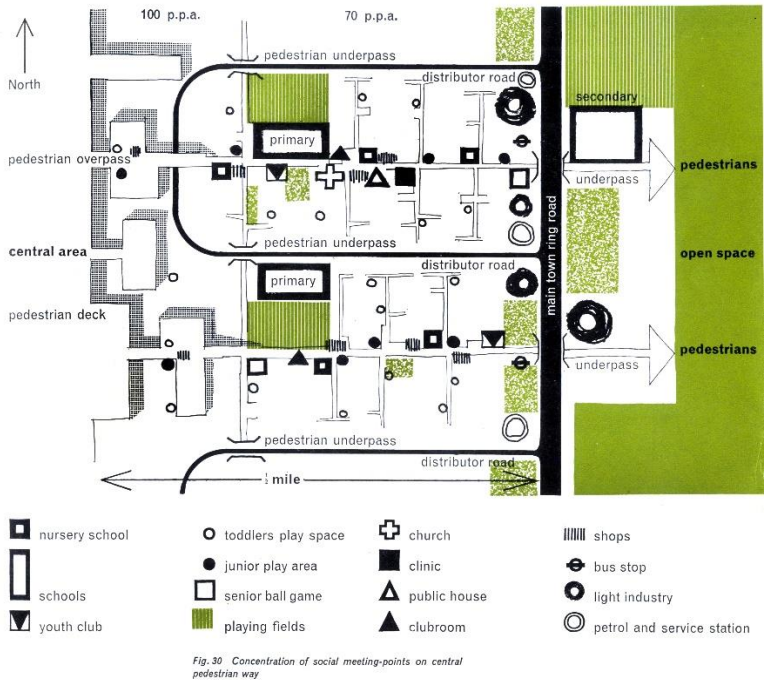
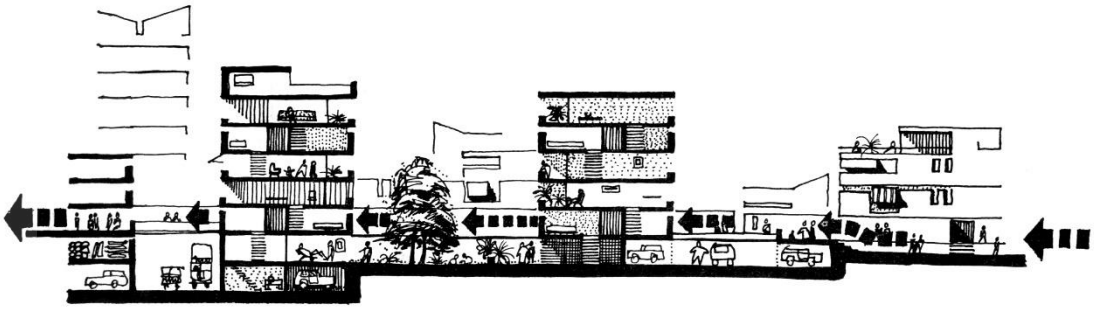

Fig. 30 Concentration of social meeting-points on central pedestrian way

איור 1.59: תוכנית רחוב הולכי רגל בהוק: הרחוב מקשר בין המרכז העירוני לבין הגן הסובב את העיר. לאורכו מוסדות הציבור השכונתיים ומסחר זעיר כדי להבטיח את חיוניות ההליכה בו. מתוך: Greater London Council 1961: 39

איור 1.60: חתך אופייני בהוק מראה כיצד הליכה רגלית רציפה מחברת בין בתי המגורים למרכז העירוני. מתוך: Greater London Council 1961: 64

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

Fig. 60 Ground level bus stops with ramp, escalator and lift to pedestrian deck

איורים 1.61-1.62: המרכז העירוני של הוק מבונה ומוגדר היטב מבחינה חללית. התנועה בו על טהרת ההליכה הרגלית. המרכז מוזן באמצעות דרגנועים העולים מהכביש האורכי המצוי מתחתיו או ישירות דרך הרחובות להולכי הרגל הפרוסים לאורך העיר. מתוך: Greater London Council, 1961: 59

הדמיון בין הוק לערד ברור לחלוטין. כזכור, ערד תוכננה ל 50,000 נפש – מחצית ממספר תושביה המתוכננים של הוק (אפרת 1976). 30,000 תושבים היו אמורים להתגורר בגרעין העיר של ערד - מחצית מהמספר המקביל בהוק. גרעין ערד חולק לשש יחידות משנה משני צידיו של המרכז הקווי, כך שבכל יחידת משנה יתגוררו 5,000 נפש – ממש כמו בהוק. השכונות הראשונות שבגרעין ערד, היו אמורות להתפתח עם חלקו של המרכז החבוק ביניהן, וכן הלאה - כמו בהוק. גם הדבקות ב-500 מ׳ בערד כמרחק המקסימלי בין מרכז העיר לאחרון המגורים (פייטלסון אצל גליקסון 1964) - דמה להפליא להוק. הפרדת תנועה תוכננה הן בהוק והן בערד, כמו גם בנייה צפופה (יחסית) ונמוכה. ומה ההבדלים? בייחוד קנה המידה. בהוק, מרכז המע״ר ממוקם במבנה מגה-סטרוקטורלי והפרדת התנועה מועצמת בכביש תת קרקעי. בערד לעומת זאת המרכז אינו מגה סטרוקטורלי וכבישים רחבים מפרידים בינו לבין השכונות המגורים.

והיה עוד הבדל: הוק נותרה על הנייר וערד נבנתה. ולכן המציאות היתה חזקה יותר מהתכנון. הסתבר שכדי למשוך תושבים חדשים, היה צורך בהבטחה לרמת חיים גבוהה. אחת ההבטחות היתה לבית פרטי. ולכן,

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

במקביל לבנייה ולאכלוס של ארבע משכונות הליבה (יעלים ואבישור בשנות השישים, וטללים ולביאות בשנות השבעים), החלו להיבנות ממזרח ומצפון השכונות ההיקפיות הדלילות: חצבים - שכונת "בנה ביתך" ראשונה בארץ, הרדוף, מבוא שקד ורותם (גור 2017, ראיון). מדרום נבנתה שכונת נעורים (1965), כשכונה המשלבת בתים פרטיים ובנייה רוויה. שכונות אלה היו אמורות להיבנות רק לאחר השלמת ליבת העיר.

איור 1.63: מודעה שפרסם משרד השיכון בעיתון "הארץ" ב-21.4.1963, ולפיה יינתן "מגרש חינם לבונה ביתו בערד". מודעות דומות פורסמו לאורך זמן בכל העיתונים היומיים

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור

איור 1.64: בתים פרטיים בשכונת חצבים. צילום: הדס שדר

איור 1.65: בית פרטי בשכונת נעורים. צילום: הדס שדר

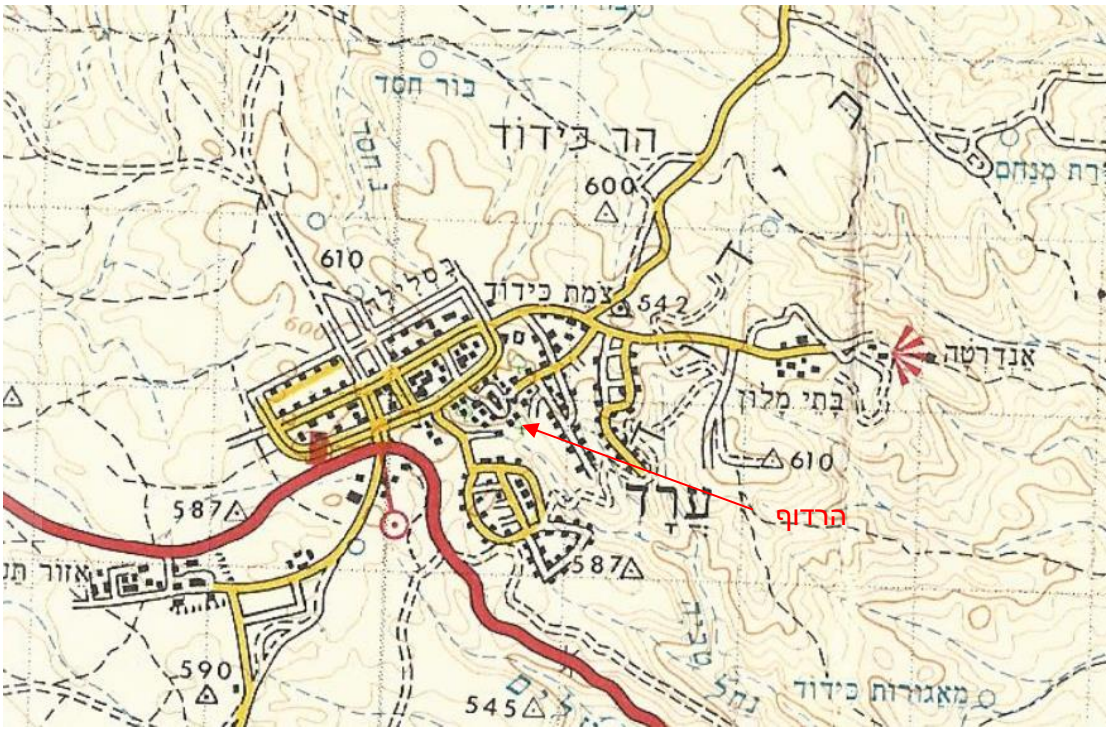
איור 1.66: תצ"א משנת 1969. ניתן לראות את שכונת ראשונים, יעלים, והתחלת הבינוי של המע"ר, שכונות אבישר, חצבים ונעורים. באדיבות עיריית ערד.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור
ינואר 2023

1.2.7 לאחר שנות השמונים: התפתחות עירונית ושינויים דמוגרפיים

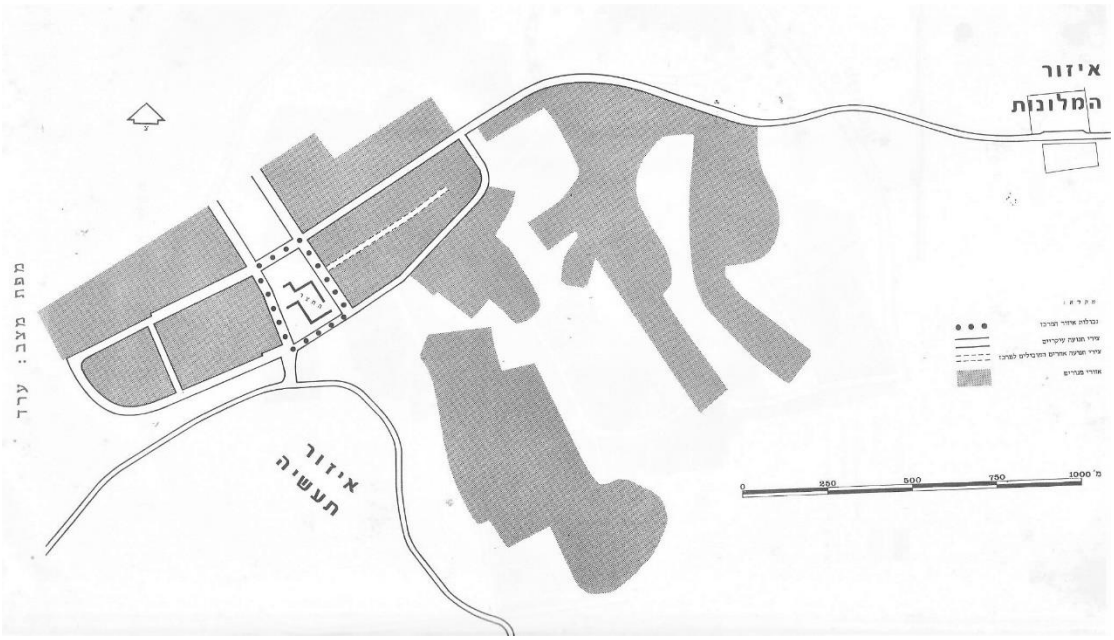
בשנות השבעים היתה ערד לאחת מהערים המושכות ביותר מבין הערים החדשות והוגדרה כ"יהלום שבכתר" הנגב (שטרן 2002). בשנת 1973, עת מנתה ערד כ 9,000 תושבים, מחציתם ילידי הארץ, נכתבו מילים אלו לכבוד חגיגות העשור:

נופי הרים, מחודדים, מבותרים בואדיות – ערד;
רחובות נקיים, להולכי רגל בלבד – ערד;
מבני קומות וחוילות פרטיות – ערד;
אוכלוסיה צעירה והמון ילדים – ערד;
ילדי הארץ ועולים חדשים – ערד;
אויר זך וקריר גם בקיץ – ערד;
מלונות חדשים וברקע גמל – ערד;
בריכת שחיה, בית תרבות ואולם התעמלות – ערד;
נעורים ובניין ושקט מרגיע – ערד.
(שטרן 2002: 1)

איור 1.67: מפה של ערד משנת 1979. ניתן לראות שעד לשנות השמונים נבנו 4 שכונות ליבה, שליש מהמע"ר ושכונות בנה ביתך בגבולה הדרום מזרחי של העיר: נעורים, חצבים והרדוף (בשכונת נעורים קיימת גם בנייה מעורבת של בתים פרטיים ובתים משותפים). מפה זו משמעותית לעניין נספח השימור היות שהיא מגדירה את טווח השנים של הנספח.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לנספח שימור

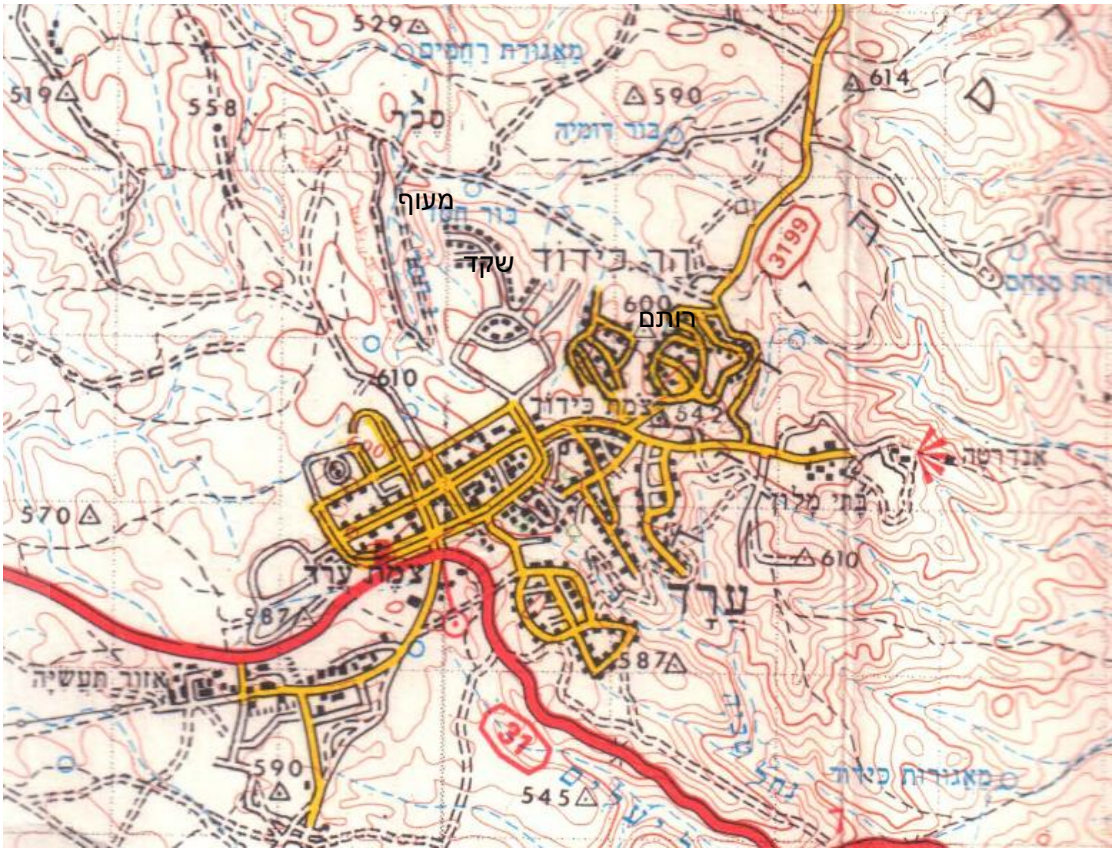

איור 1.68: הפשטה של מפת ערד מתוך פלדי וולפסון 1981: 14

אם נתעמק בתוככי שנות השבעים, נגלה שבשנת 1974 הושלמו השכונות הבאות: ראשונים, יעלים, אבישור, חצבים ובה בתים פרטיים (ושמונה בתים בני 3 קומות על עמודים), אזור התעשייה (אליו נוספו מספר מבנים חדשים), מרכז הספורט (בו נבנו בריכה ואולם התעלמות). ביה"ס המקיף "גבעת תורה" נבנה בחלקו. בבנייה נמנו השכונות: טללים, לבאות, שכונת נעורים (ברובה בתים חד קומתיים וכ 20 בתים בני 3 קומות), שכונה (ללא שם כרגע) מדרום לשכונת נעורים כשכונת בנה ביתך, שכונת הרדוף. בתכנון היו שכונת יהושפט (ע"י אילנה אלרוד, מהמתכננים הראשונים) ושכונת חלמיש על ידי דוד בסט, מתכנן אבישור עם אדם אייל. כמו כן תוכננה שכונת רותם לבניית בנה ביתך (זסלבסקי 1974).

אולם לא לעולם חוסן. הבקיעים בחוסנה החברתי של ערד החלו בתחילת שנות השמונים. עם עליית הליכוד לשלטון בשנת 1977, פוחת מעמד הספר לטובת התיישבות ביהודה ושומרון. גם מבחינה חברתית חלו שינויים. האידאולוגיה הציונית-חלוצית הקלסית, ששלחה אנשים להתיישב בגליל ובנגב, פינתה את מקומה לעליית ערכו של הפרט ולהתברגנות (איזנשטדט 2003; ליסק 1996). שוק הדיור הליברלי נטל מהמועצה את השליטה על האכלוס וכך על בחירת התושבים.

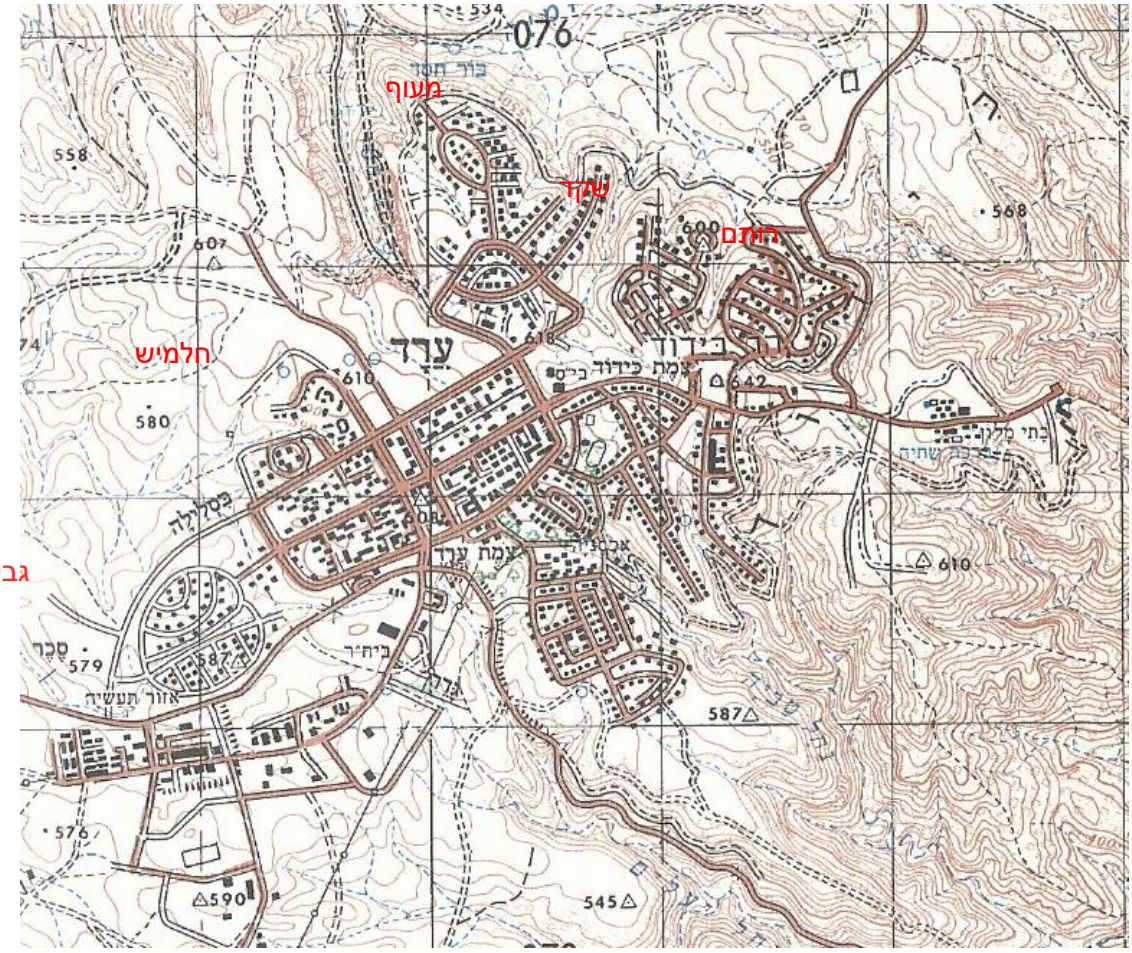
תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

איור 1.69: מפה של ערד בשנת 1990 – ערב העלייה הגדולה מברה"מ. יחסית לתחילת שנות השמונים ההתפתחות העירונית באה לידי ביטוי ב 3 שכונות בנה ביתך בדופן הצפון מזרחית: רותם שקד ומעוף, שהיתה רק בתחילתה.

העלייה מברית המועצות לשעבר גדשה את ערד החל מ 1989, תרמה לגדילת מספר תושביה ב 25% תוך שנתיים (1990-1991) והניבה שתי שכונות היקפיות: מעוף וגבים. שכונות אלו נבנו כאתרי החירום. מדובר בשכונות קבע, על כל המשתמע מכך בכל הנוגע לתכנון, לפיתוח ולמוסדות הציבור. ההבדל היחיד היה ביחידות הדיור עצמן. היו אלו יחידות צמודות קרקע של 60 מ״ר בלבד, שנבנו במהירות בבנייה קלה מיובאת או בבנייה קשיחה. היחידות יועדו להגדלה עתידית ל-120 מ״ר על ידי המשתכן, והן תוכננו ונרשמו ככאלו מלכתחילה.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור נספח שימור

איור 1.70: מפת ערד משנת 1993. תוך 3 שנים קיים גידול מרשים: התעבות השכונות הצפון מזרחיות רותם, שקד ומעוף, בנייה של שכונת חלמיש ושליש מהמרכז העירוני. בנוסף נבנתה שכונה חדשה מדרום מערב – שכונת גבים. גידול זה מעיד על קליטת העלייה המאסיבית של ערד.

מאזנה הדמוגרפי של ערד שונה וההטרוגניות החברתית היתה לזרא לכמה מן הוותיקים שעזבו (ארז וחוב', 1984 אצל שטרן 2002). בשנת 2002 נמצא כי 40% מתושבי העיר הם עולים חדשים (שטרן 2002) וכי רק 20% מהתושבים ילידי הארץ, ההפך הגמור מהתכנון התחלתי של ערד כעיר ותיקים.

איור 1.71: שכונת מעוף: שכונת מגורי חירום אופיינית לעלייה הגדולה מברה"מ. צילום: הדס שדר

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

איור 1.72: שכונת גבים: שכונת מגורי חירום אופיינית לעלייה הגדולה מברה"מ. צילום: הדס שדר

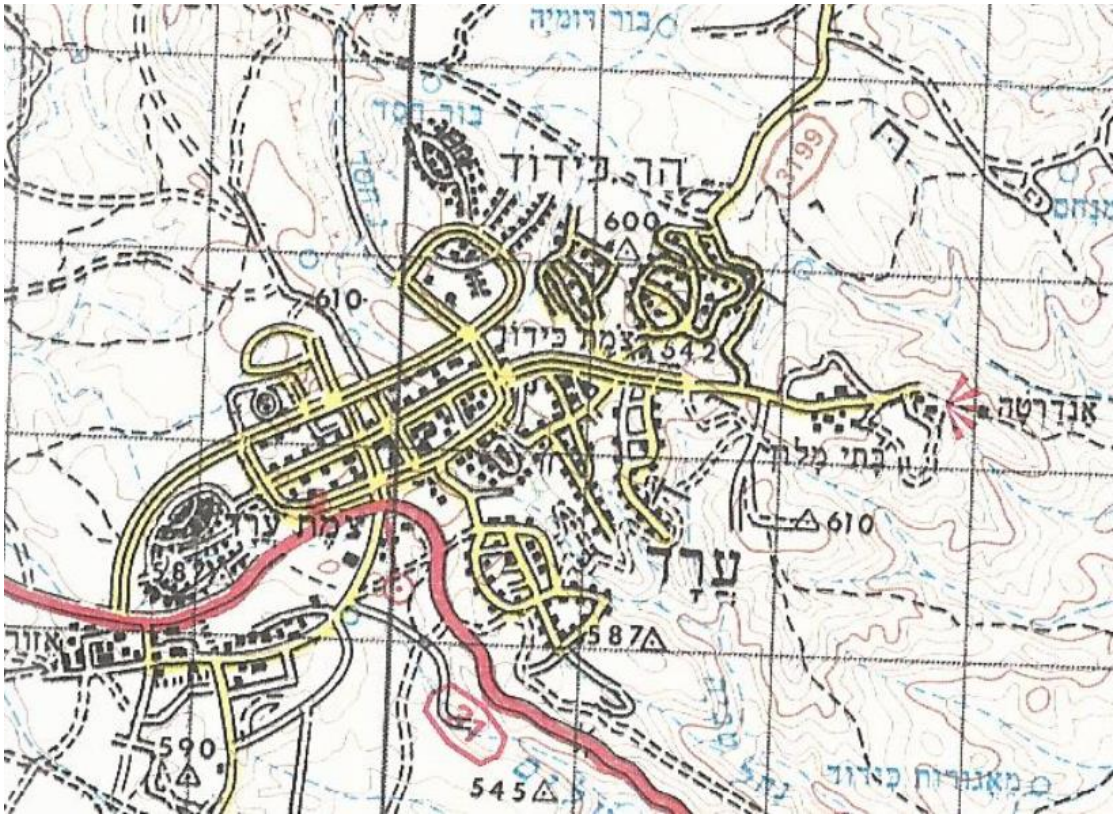

איור 1.73: שכונת שקד: שכונת בנה ביתך. צילום: הדס שדר

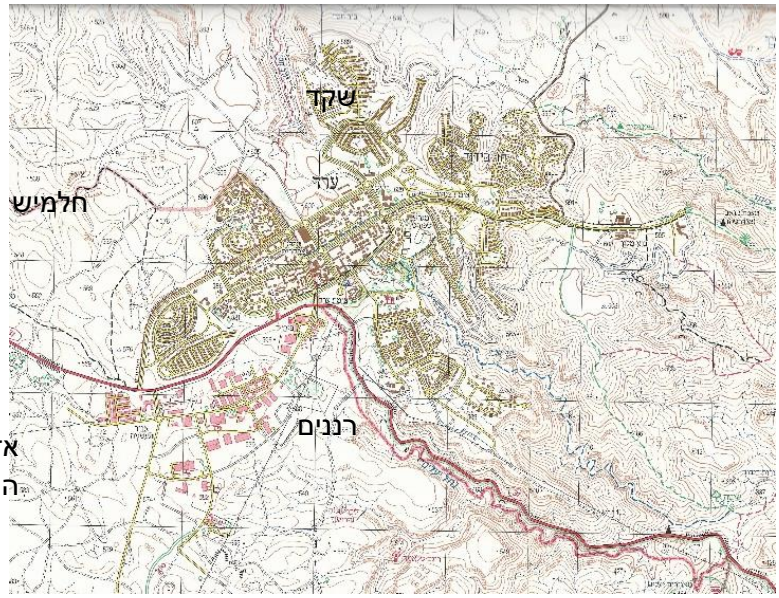
ההטרוגניות החברתית המשיכה. בשנת 2010, בעקבות הסכמים קואליציוניים הורה האדמו״ר מגור לבני הקהילה להגר לערד. על הגרעין המינורי שנוסד בעיר בשנת 1983, נוספו משפחות רבות. בשנת 2014 נרשמו בה 700 משפחות מחסידות גור (רודד 2015). משנת 2008 החלו להגיע לעיר פליטים מסודן שעוררו חשש מפשיעה.

האוכלוסיות החלשות התגוררו בשכונות הליבה בעיר (דגני 1993), שסימלו בזמנן את התכנון האורבני החדשני של ערד, ועתה סבלו מדימוי ירוד ומהזנחה (שטרן 2002). ההבדלים החברתיים והכלכליים בין ערד לבין הערים החדשות בנות הדור הראשון - הלכו והיטשטשו.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לא חתום לנספח שימור

איור 1.74: מפת ערד בשנת 1999. לאחר 3 השנים בהן היה גידול מאסיבי. אין שינוי עירוני

איור 1.75: מפת ערד בשנת 2004: עיבוי שכונת שקד, הצפון מזרחית והתארכות השכונה הדרום מזרחית, נעורים, לכדי שכונה נוספת: רננים. השלמת הבינוי של שכונת חלמיש ועיבוי של אזור התעשייה. בשנת 2005 מנתה ערד 27,000 תושבים. ניכר כי העיר לא התפתחה ליניארית.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

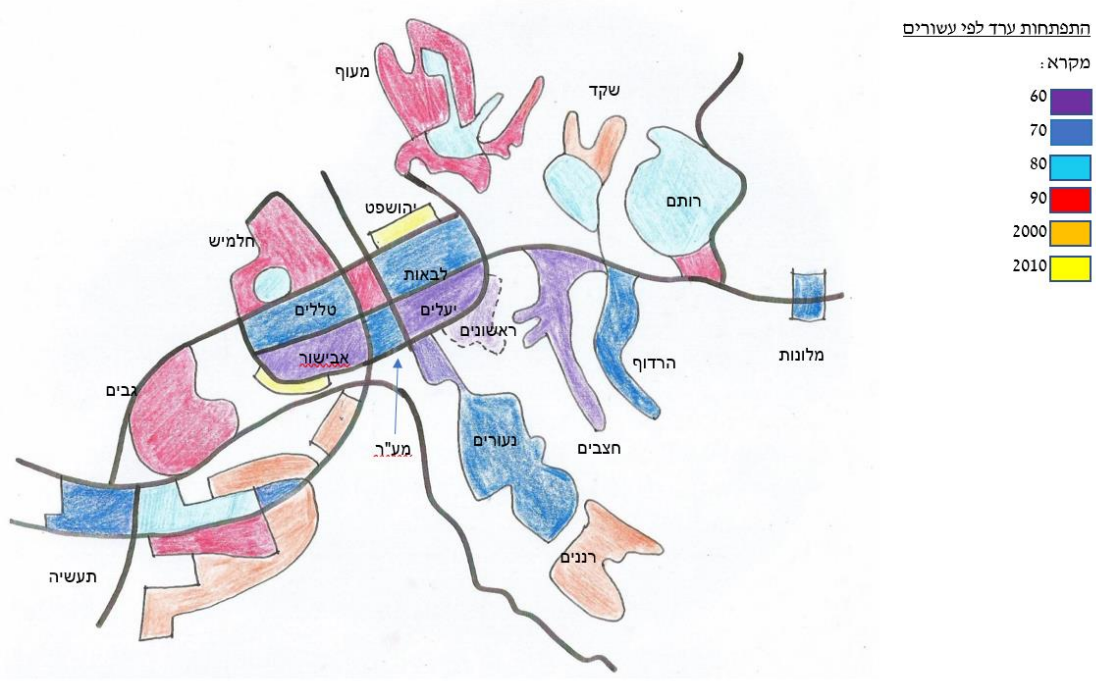

איור 1.76: צילום אוויר מתוך גוב-מפ משנת 2019: לא ניכר שינוי משמעותי

ניתן לסכם בכל הנוגע לאוכלוסייה, כי ערד היתה בתחילת דרכה עיירה קהילתית ובכך היה טמון כוחה. כיום, ערד מורכבת מאוכלוסיות מגוונות. היותה של העיר רב תרבותית, אינה אלא סממן של עירוניות. אחת מהקבוצות האקטיביסטיות האזרחיות בעיר, קבוצת "הקשת בערד" - שהוקמה בשנת 2010, שמה לה למטרה לקדם את ההבנה ביתרון הטמון ברב תרבותיות (רודד 2015).

ניתן לסכם בכל הנוגע להתפתחות העירונית, כי כיום היא תואמת את התוכנית הראשונית משנת 1964, אך אינה תואמת את אסטרטגיית ההתפתחות ההתחלתית: מהמרכז החוצה. למעשה ערד גדלה הפוך: החוצה, ללא מרכז. כבר בתחילת דרכה התפתחה החוצה, אל שכונות "איכות החיים" של בנה ביתך. משנות התשעים נכללו בהן גם אתרי החירום שסביב הליבה. מבחינה מסחרית – ערד גדלה אל "מרכז צים" בואכה אזור התעשייה, תחת קידום המע"ר ההיסטורי. שכונות הליבה של ערד נותרו כשהיו בתחילת שנות השמונים (מלבד בינוי גבוה, בן 8 קומות בשולי שכונת אבישור), והמע"ר התפתח רק בשליש נוסף, שאת רובו מהווה הקניון. ערד "ברחה" ממרכזה ומהסכמה הליניארית שייחדה אותה.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לאישור נספח שימור
ינואר 2023

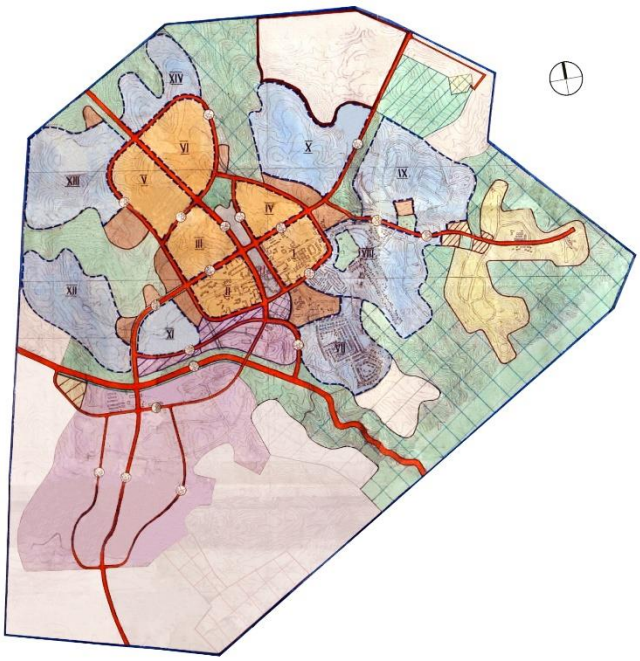

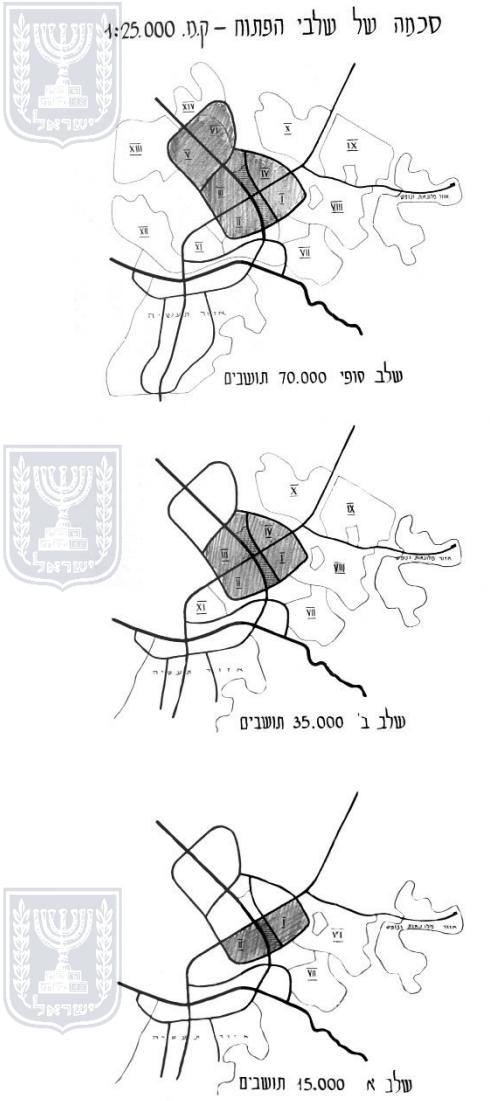
איור 1.77: סכמה מסכמת התפתחות ערד לפי עשורים

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לרישום ספח שימור

1.2.8 לאחר שנות השמונים: מחשבת התכנון

בכל הנוגע לתוכניות כוללניות, הרי שבשנת 1982 פורסמה תוכנית אב לערד שיועדה ל-70,000 תושבים לשנת 2000 (תייר 1974) . התוכנית תוכננה ע"י אדריכל יצחק פרלשטיין. בתוכנית הוכפל החלק המרכזי ללא המרכז העירוני (שאילו היו מוגדל היה "גדול מדי" לעיר חדשה) (רפאלי 2005, ראיונות). כך נמוג העיקרון התכנוני המשמעותי ביותר של הדגם, לפיו השכונות צמודות למרכז העירוני ומצויות במרחקי הליכה ממנו. בנוסף, שלבי הגידול שתוכננו כללו במפורש את השכונות ההיקפיות הדלילות, כך שסכמת העיר היתה למרכזנית. גם הפיתוח בפועל חיזק את הקונספט המרכזני: בעוד השכונות ההיקפיות והדלילות התפתחו, שכונת ליבה אחת, שכונת יהושפט – לא נבנתה במלואה עד לכתיבת הדברים.

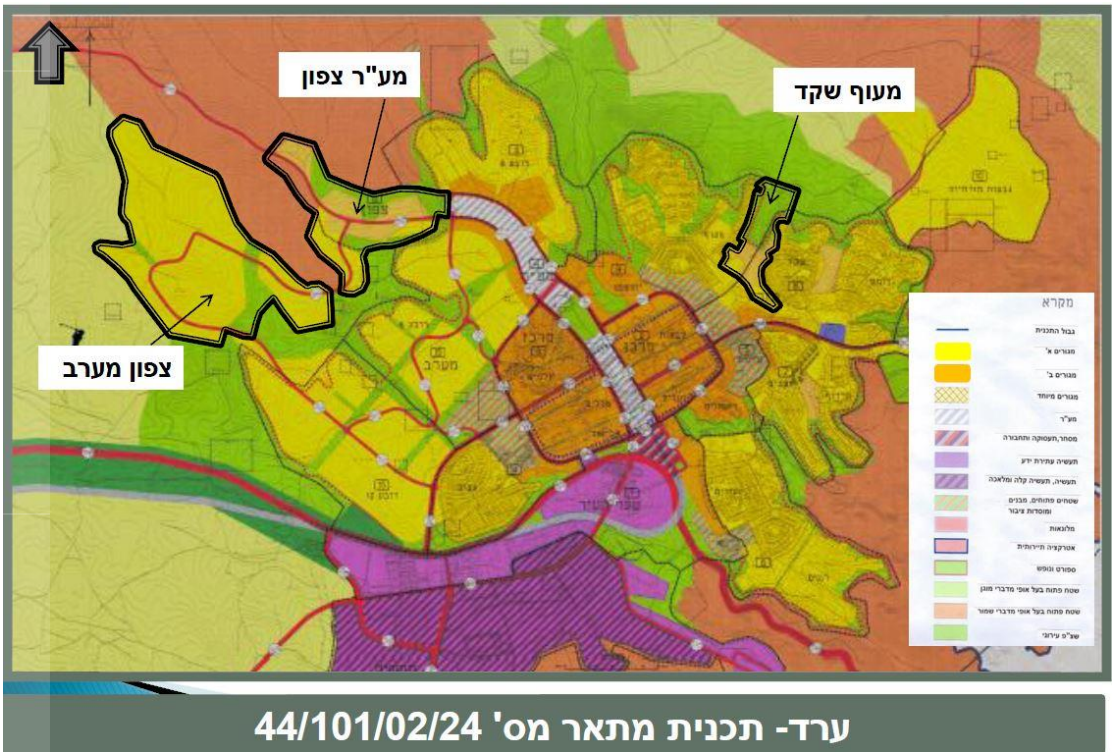

איורים 1.78-1.79: תוכנית מתאר לערד משנת 1982 שתכנן יצחק פרלשטיין יועדה ל-70,000 תושבים בשנת 2000.
מעיר ליניארית לעיר מרכזנית ושלבי הגידול.
באדיבות אורי רפאלי

בשנת 2003, כשערד הגיעה ל 23,000 תושבים, יזמו מינהל מקרקעי ישראל, משרד השיכון, משרד הפנים ועיריית ערד תוכנית נוספת לערד, לאוכלוסיית יעד של 50,000 תושבים (כפי שתוכננה במקור!). המתכנן, היה האדריכל מנדי רוזנפלד. ערד, תכנן רוזנפלד, תפותח צפונה ומערבה בשל השיפועים המתונים באזור. כדי להרבות גמישות הוא תכנן את ערד, העיר הלינארית לשעבר, כעיר רשת בעלת מרכז ליניארי. התוכנית ביקשה לשמר ולאושש את הבינוי במרכז ערד ואת שכונות הליבה. בתוכנית מרוכזים מבני הציבור, המסחר, המלונאות

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

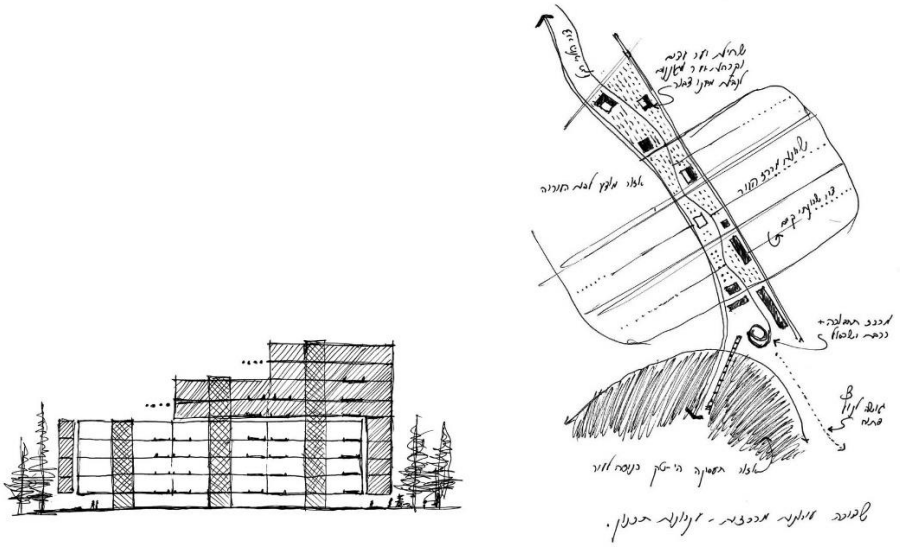
והתעסוקה במרכז המקורי שימשיך צפון-מערבה ברוחב זהה. המרכז יקושר לצירי הליכה ורכיבה ניצבים בואכה שכונות המגורים. החנויות במרכז יוטמעו בין עצים, ומגורים לא יבנו בו כדי לשמר את אופיו, למרות הגישות העכשווית הגורסות כי יש לערב בו שימושים, ומגורים בכללם (רוזנפלד ארנס 2010).

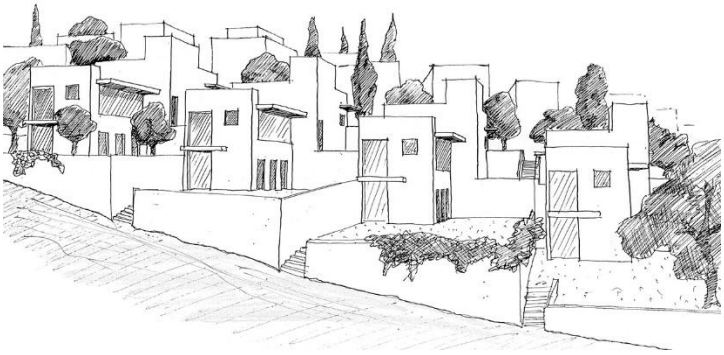

איור 1.80: תוכנית מתאר עירונית בראשות מנדי רוזנפלד. המרכז הקווי מלווה את התפתחות העיר צפון-מערבה, אולם העיר תתפתח הרחק ממנו ותהפוך לעיר רשת. התוכנית הוגשה לוועדה המחוזית בשנת 2010

השכונות הוותיקות בליבת העיר הוגדרו כשכונות להתחדשות עירונית באמצעות תוספות בנייה בדופנות הפונות למרכז העירוני ולרחובות הולכי הרגל הפנימיים. אלו יקשרו בין המרכז העירוני לבין שטחים פתוחים משולבים במוסדות ציבור, בצידה השני של השכונה. השכונות ההיקפיות בערד מתוכננות לבינוי נמוך וצמוד קרקע (רוזנפלד ארנס 2010).

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור
ינואר 2023

איורים 1.81-1.83: סקיצות מתוך נספחי העיצוב לתוכנית המתאר לערד בתכנון מנדי רוזנפלד ובאדיבותו.

מימין למעלה: המרכז העירוני הקווי של ערד מתוכנן להמשיך כפארק מגונן ובו מבני הציבור, המסחר, המלונאות, התעסוקה, הציבור והתרבות. בטבורו - ציר הולכי רגל ואופניים שיקושר לצירים ניצבים בשכונות המגורים שמסביב. מתוך: רוזנפלד ארנס 2010: 68

משמאל למעלה: סקיצה ובה תוספת לבינוי קיים הפונה לרחוב הולכי רגל באחת השכונות הותיקות. מתוך: רוזנפלד ארנס 2010: 75

למטה: סקיצה לבינוי השכונות ההיקפיות בעיר: בינוי צמוד קרקע בעל תכסית גבוהה, בו קירות פיתוח השטח מהוות את גבולות המגרש. מתוך: רוזנפלד ארנס 2010: 82

ניתן לסכם בכל הנוגע לתכנון, כי בשתי התוכניות ערד נעה בין שלושה דגמים: דגם של עיר מרכזנית, דגם של עיר ליניארית ודגם של גריד. יחד עם זאת, ההבנה כי ליבת העיר משמעותית וכי העירוניות שלה משמעותית – קיימת לכל אורך הדרך. כפי הנראה, טיפול נכון במרכז העירוני ובשכונות הליבה – הן אלו שיחזקו את ערד ויעניקו לה את ייחודה, יותר מכל שכונה פריפרית נוספת, חדשה ונוצצת ככל שתהייה.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם שימור

פרק 2: נרטיבים

ערד היא עיר חדשה, בת פחות מ 60 שנה. הנרטיבים המוצגים בפרק זה לא יתרגמו "מחוזות זיכרון קולקטיבי" לנרטיבים, אלא את מהות המקום, כפי שהוא נתפס עדיין אצל התושבים (ראו את תפוקות שיתוף הציבור בתוכנית זו) ובייחוד: שכפי שהוגדרו על ידי המתכננים הראשונים בעלי החזון, באופן מילולי ובאופן שאינו מילולי אך מתפרש מתוך תוכניותיהם. הנרטיבים יביעו אפוא אופנים שונים בהם ניתן לספר את סיפורה של ערד, כאשר כל אחד מהם מבוטא אחרת באופן פיסי.

ויחד עם זאת, הנרטיב הראשי לערד יכול להסתכם בצמד המילים: **עיר במידבר**, הכוללים גם את הכמיהה לאופי העירוני והשוקק מזה וגם את הנגישות למדבר והייחודיות האקלימית והמקומית – מזה.

הנרטיבים המפורטים בעמוד הבא, עולים מתוך תכנון ערד ומתוך התפתחותה.

2.1.3 עירוניות

ערד הוגדרה כעיר ה"עירונית" הראשונה. עיר שביקשה לתמוך בחוויה העירונית, בחיכוך האנושי, במפגשים האקראיים. אומנם אין מדובר בעירוניות כפי שהיא מוגדרת כיום (צפיפות גבוהה במיוחד, עירוב תנועה ועירוב שימושים), אולם יחסית לזמנה ערד היתה הסמן הראשון להבנה כי ערים צריכות לספק חוויה עירונית. תובנה זו תחזור במלואה במדינת ישראל רק בשנות התשעים. כיוון שכך, אין להימנע בתכנון עתידי מהעשרת החוויה העירונית. היא חלק מה DNA של ערד עם הקמתה.

איור 2.1: המרכז העירוני. צילום: הדס שדר

2.2.1.4 הליכתיות וקומפקטיות

ערד תוכננה כך שניתן יהיה להגיע רגלית ובתוך 10 דקות מאחרון הבתים שבליבת העיר למרכז העירוני. הבינוי הצפוף (יחסית לזמנו) תמך בכך, כמו גם הצירים ההליכתיים המוצלים בתוך השכונות. כיוון שכך, יש לשמור על הקשר הישיר וההליך בין המבני המגורים בשכונות הליבה לבין המרכז העירוני, גם אם המרכז מתארך וגם אם שכונות הליבה נבנות הלאה.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

איור 2.2: רחוב ראשי להולכי רגל ביעלים. צילום: הדס שדר

2.3 1.5 קהילתיות

ללא סתירה לעירוניות, שכיום אנחנו רואים אותה כ״אנונימיות אינטימית״ כפי שניסח את הדברים הלל שוקן כשאצר את הביתן הישראלי בביאנלה של ונציה בשנת 2000 (Schocken et al 2000), הקהילתיות של ערד היא חלק ממהותה (ודי להזכיר את ועדת הקבלה בשנות ערד הראשונות). ההליכתיות הרגלית מעודדת היכרות עם תושבים אחרים, כמו גם החצרות המשותפות בקנה מידה של מספר מבנים (כמו בשכנות אבישור) או בקנה מידה של בית בודד (כמו בתי החצר בשכונת לבאות).

איורים 2.3-2.4: חצר משותפת באבישור (מימין) ומרחבים שכונתיים בחלמיש (משמאל). צילום: הדס שדר

2.4 1.6 התאמה לאקלים

ההתאמה לאקלים באה לידי ביטוי בהקפדה על הצללה בחללים הציבוריים ופיתוח הדגם ייחודי של בתי הפטיו ביעלים ובתי החצר בלבאות. כיום יש פתרונות נוספים שיכולים להקל על ההתמודדות עם האקלים המדברי ורצוי שיהיו חלק מהתכנון העתידי

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם נספח שימור

איור 2.5: מעברים מקורים בשכונות יעלים. צילום: הדס שדר

2.5 1.7 חומריות מותאמת מקום

בשנים הראשונות היתה זו אבן ערד ששימשה את המתכננים לעיצוב המפורט כמו גם הבטון. בכל הנוגע לבטון – הוא מרמז גם על האדריכלות של הוק, ובייחוד על שנות השישים-שבעים בהן נבנתה ערד ובהן שלטה בכיפה האדריכלות הברוטליסטית, שבין היתר באה לידי ביטוי בחומריות חשופה ובייחוד בבטון חשוף.

איור 2.6: קירות במע"ר מאבן ערד. צילום: הדס שדר

2.6 1.8 מדבריות

התוכנית הראשונית לערד דימתה אותה ל״כף יד״: תוכנית המבוססת על שכונות הליבה בשורש כף היד ועל שלוחות של בינוי נמוך ודליל החודרות אל המדבר וצופות אליו. החדירה של השכונות בעלות הבינוי הנמוך אל תוך המדבר מזה וחדירת המידבר מזה עד לשכונות הליבה – הן חלק ממאפייניה של ערד. כלומר: בתוך הליבה העירוניות מאסיבית, אולם מהליבה ניתן ליהנות מתצפית לנוף הפתוח של המדבר. בכך יש גם התאמה לתוכניתה של הוק כ״עיר בגן״ (כך בבריטניה) וכ״עיר במדבר״ בארץ. הדגש אם כך כפול: הן על העיר האינטנסיבית יחסית והן על המדבר.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור
ינואר 2023

איור 2.7: אחת משכונות בנה ביתך בעיר המהווה "אצבע" למדבר. צילום: הדס שדר

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

פרק 3: שימור בתוכניות קיימות

3.11.9 שימור בתוכניות מתאר מאושרות

שימור נופי וארכיאולוגי נסקרו בתוכניות שפורטו בסקר מצב קיים בתוכניות זו: לפי תמ"א 1/35 ערד מוקפת בשטחים בעלי רגישות נופית גבוהה; לפי תמ"א 1 (בתוקף מפברואר 2020), בשטח השיפוט של העיר נכללות שמורת הטבע מדבר יהודה והגנים הלאומיים מצדה ותל ערד; שמורת הטבע מדבר יהודה והגנים הלאומיים מצדה ותל ערד מצוינים גם בתמ"מ 4/14.

כיוון שכך יתעמק פרק זה בתוכניות מפורטות שיש בהם מרכיב שימורי.

- תוכנית ראשונים 2006 (3-130-03-24) רונאל אדריכלים

התוכניות משתרעת על שכונת הראשונים. מרב השטחה מיועד למגורים. היא כוללת שטח לבנייני ציבור וחזית מסחרית ופארק עירוני.

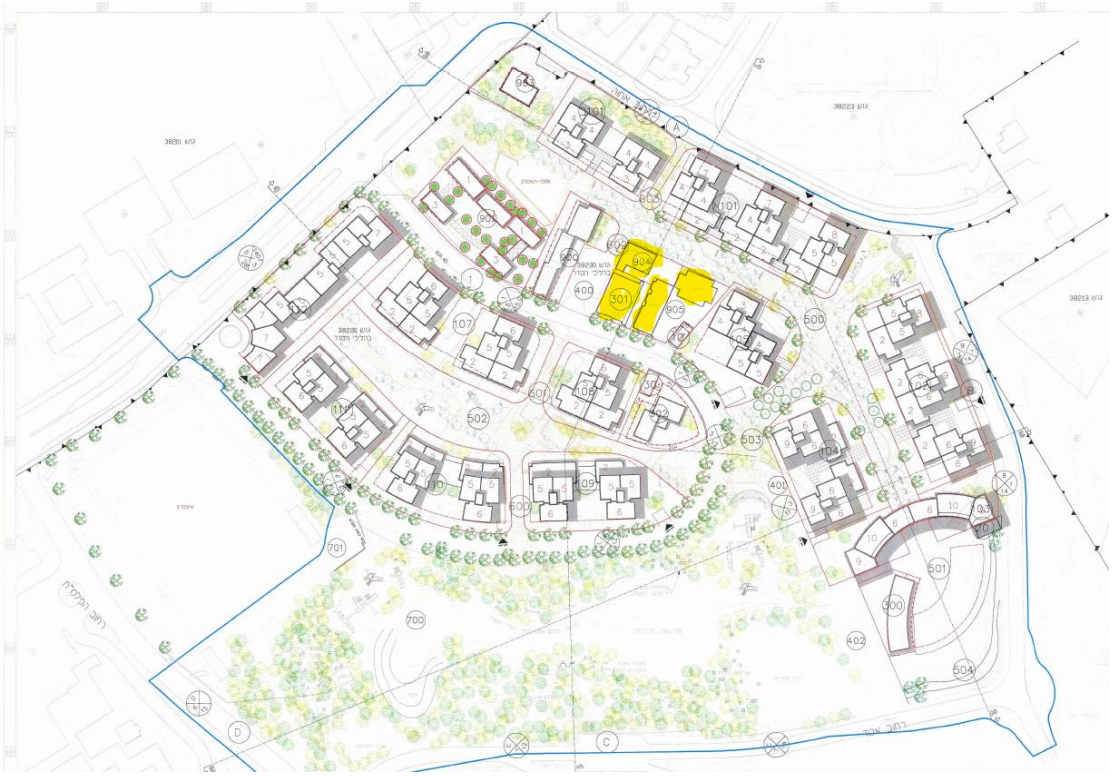

איור 3.1: תשריט כללי. ניתן לראות כי מבנים רבים מסומנים בצהוב – כלומר להריסה. מבנים אלו הינם השרידים של שכונת הראשונים. ואכן, לא נותרו מהם כמעט שריד ופליט.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לנספח שימור

איור 3.2: במרכז התוכנית 4 מבנים לשימור (נכתבה עליהם המילה שימור) ועצים לשימור (מסומנים בירוק). אלו הם השרידים לשכונת הראשונים

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לנספח שימור

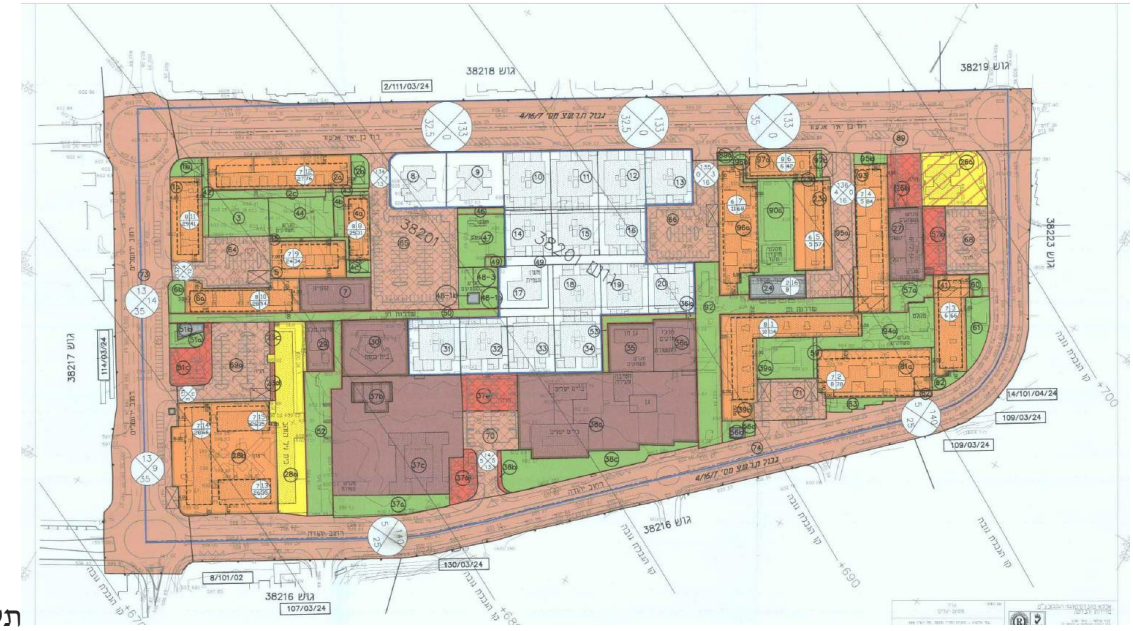
איור 3.3: נספח הבינוי של התוכנית. המבנים לשימור סומנו (על ידי) בצהוב

- תוכנית עיבוי יעלים 2010 (5-127-03-24) אדריכלית ענת גנות

התוכנית הינה חלק ממסלול עיבוי שנוסד בשנת 2000. התוכנית מעבה את המבנים הטוריים בכניסה וביציאה מהשכונה לכיוון מזרח – מערב, לפיה הבתים יאמירו עד לגובה של 8 קומות ו 372 יח״ד יתווספו לשכונה. התוכניות החריגה את מתחם בתי הפטיו מטיפולה. אפשר שמשתמע מכך שהמבנים מיועדים לשימור.

זאת ועוד, כיוון שהמבנים בקצוות התוכנית מיועדים לעיבוי, משתמע מכך שהמנח שלהם מיועד לשימור. במקרה דנן מדובר בהגדרה של חצרות קהילתיות, שכן מגלמות את נרטיב הקהילתיות שאוזכר בפרק 2.

תשריט

איור 3.4: תוכנית עיבוי יעלים. התוכנית החריגה את מתחם בתי הפטיו ושימרה את מנח הבתים הטוריים בקצוות השכונה, על החצרות הקהילתיות הגלומות במנח זה.

1.10 3.2 שימור בתוכניות מתאר בהכנה

- תוכנית שער העיר תוכנית שער העיר 2019 45/101/02/24 (610-0255182) דב קורן אדריכלים בע״מ – תוכנית שבוטלה

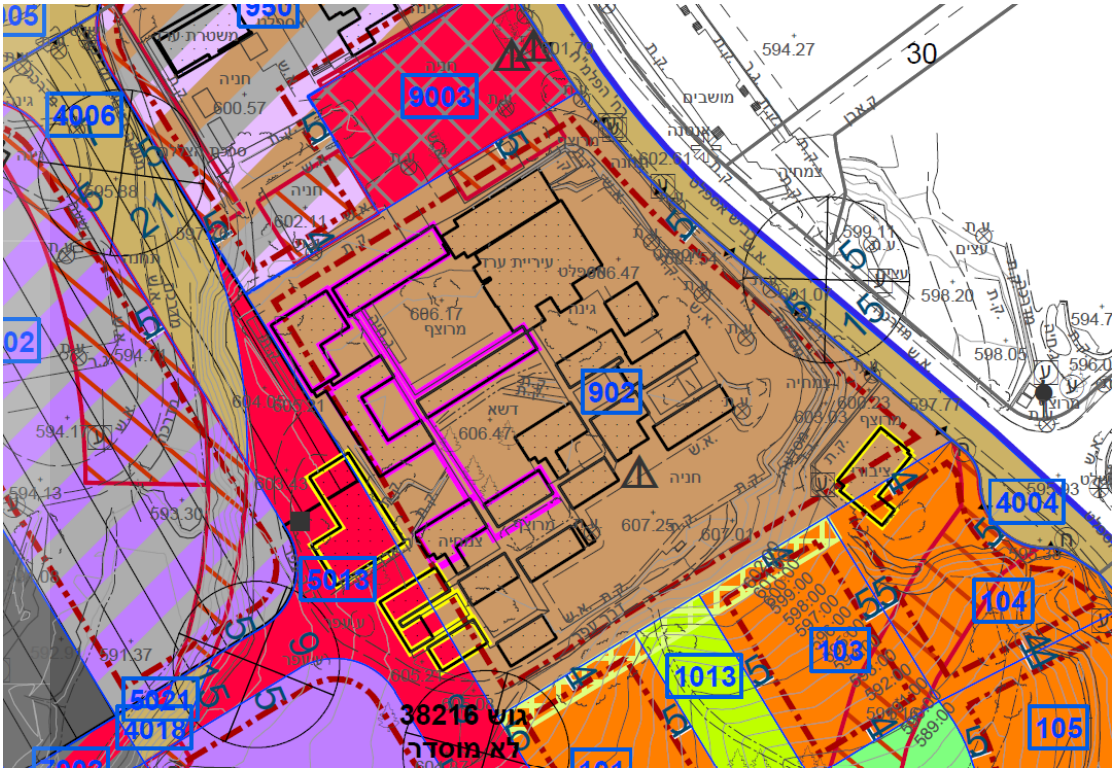
התוכנית נועדה להסדיר את אזור התעסוקה והתעשייה בכניסה לעיר ולשרטט גן ציבורי רחב ידיים מדרום. התוכנית בוטלה, אולם ניתן ללמוד ממנה על מחשבת התכנון. לפי התוכנית, חלק ממתחם העיירה (המחנה הקידמי לשעבר) מיועד לשימור.

איור 3.5: תשריט מלא

איור 3.6: נספח בינוי מלא

איור 3.7: תשריט מתחם עיריית ערד, הוא המחנה הקידמי. מבנים בעלי קו מתאר ורוד – מיועדים לשימור. כפי שניתן לראות מדובר בחלק מהמבנים של המחנה הקידמי.

1.11 3.3 שימור בתוכניות אב

אין תוכנית אב לשימור. נספח שימור זה יחליף את תוכנית האב לשימור (אלחדד 2020, שיחה, אלחדד 2020, מכתב לטלילה הראל)

1.12 3.4 רשימת שימור עירונית

ב 17 בפברואר 2022 התכנסה ישיבה ראשונה של ועדת השימור העירונית. נספח שימור זה שימש מצע ראשוני לאיתור האתרים ולעיבוי הרשימה העירונית התחילית (אלחדד 2020, מכתב לטלילה הראל, מנהל התכנון, 28.6.20). הוצגה לוועדה טיוטה ראשונית של נספח השימור הנוכחי ע״י החו״מ, תוך דגש על המתחמים ואתרים לשימור. מהנדסת העיר, מרים אלחדד, הציגה לוועדת השימור את עשרת האתרים והמתחמים שלהלן, והועדה החליטה לאשרם. האתרים הם:

1. מתחם המחנה הקידמה
2. מתחם היסטורי שכונת ראשונים
3. מתחם בתי הפטיו בשכונת יעלים
4. עשרת מתחמי גינות הבטון + חדר האשפה בשכונת אבישור
5. פסל הבולבוסים של פייטלסון
6. מרחבי שהיה לאורך רחוב מואב
7. האנדרטה של תומרקין
8. צירי הליכה: חן, שמעון, ציר צפון-דרום במע״ר

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לנספח שימור
ינואר 2023

9. מבנה מסחר בשכונת טללים
10. מבנה מסחר בשכונת לבאות

(בן חמו ואלחדד, פרוטוקול ועדת שימור מס׳ 1 מ 21.2.22)

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

פרק 4 מתודולוגיה

פרק זה מציג את הגישה שהובילה את איתור המבנים והאתרים המוצעים לשימור. הפרק מכיל קריטריונים כלליים לאיתור אתר כאתר מורשת, וקריטריונים להמלצה על האתרים לשימור.

1.13 4.1 גישת השימור: עבור מי לשמר ומהי זהות המקום

השימור תורם לחיזוקה של "רוח מקום" המקנה למקום את אופיו. בכדי לערוך נספח שימור, יש לענות על השאלה מה היא "רוח המקום" ועבור מי צריך לשמור על רוח המקום. שימור איכותי, העוסק במהות, קרי בזהות המקום - מעצים את התושבים ומושך תיירים. שימור חי, שמשכיל לאפשר גמישות תכנונית ונמנע ממוזיאולוגיה (הכוונה לשימור כבמוזיאון, ללא שימושים בני זמננו) של מרבית האתרים – ישכיל לעורר את העיר ולא לדכא אותה. או בלשון אחרת המתאימה לערד: **עדיף לשמר את רוח המקום כפי שהמתכנים ייחלו לה ולא את הבטון שהמתכננים בנו בפועל, במרבית המקרים**.

1.14 4.2 מה לשמר

לצורך הגדרת האתרים לבדיקה, וללא קשר לנרטיבים אלא לקנה המידה בלבד, יוגדרו שלושה מרכיבים שימוריים:

1. אתר בדיד
2. מתחם
3. תכונות

1. **אתר בדיד** מוגדר כאחד מתוך המרכיבים הבאים

א. אתר נופי (למשל גן או שדרה)

ב. מבנה תשתית (למשל מגדל מים)

ג. מבנה ציבור (למשל בית כנסת)

ד. מבנה מגורים

ו. מבנה מסחרי

ז. מבנה תעשייתי / תעסוקתי

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

איור 4.1: דוגמא למבנה מסחרי לשימור: מרכזון טללים

איור 4.2: דוגמא למבנה קהילתי לשימור: מרכז הצעירים

איור 4.3: דוגמא לאתר נופי (גן) לשימור: אחד מגני הבטון

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור

2. **מתחם לשימור** מוגדר כתא שטח הכולל מספר מבנים ואלמנטים נופיים. האלמנטים מקיימים ביניהם קשר פיסי ו/או פונקציונאלי ו/או היסטורי והם מצויים בתא שטח שיש לו גבולות ברורים מבחינה פיסית.

איור 4.4: דוגמא למתחם לשימור בשימוש ציבורי: מתחם המחנה הקידמי (כיום העירייה)

איור 4.5: דוגמא למתחם לשימור בשימוש פרטי: מתחם בתי הפטיו

3. **תכונות לשימור** מוגדרות כמאפיינים פיסיים שערד מתייחדת בהם (כמו קומפקטיות והליכתיות של הליבה) שיש לשמר גם בתכנון עתידי.

1.15 4.3 שלבי השימור

1. איסוף החומר

בשלב הראשון נערכה עבודת איסוף שכללה סקירה ספרותית, ביקור בערד ובמוזיאון ההיסטורי של ערד, סיורים בשטח, ראיונות עם ותיקי ערד, ניתוח מפות מתקופות שונות, ניתוח צילומי אוויר עכשוויים וניתוח תוכניות אשר יש בהן התייחסות לשימור. כמו כן נערכו התייעצויות עם מהנדסת העיר.

2. קריטריונים להגדרת אתר כאתר מורשת

המבנה, או תא השטח יתאפיין במרב הפרמטרים הבאים:

א. מהווה עדות להקמת היישוב ולמורשת שלו
ב. מייצג תקופה בעלת משמעות להתפתחות היישוב
ג. ייחודי ליישוב הנבחן

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור
ינואר 2023

ד. מעורר הזדהות וקשר רגשי עבור קבוצה משמעותית של תושבים
ה. מתייחד אדריכלית, נופית או סטרוקטוראלית; תורם ויזואלית למרחב הסמוך וחשוף לעיניהם של עוברי אורח רבים. רצוי שיהיה בשימוש ציבורי

הקריטריונים א', ב', ג' - עוסקים במשמעות ההיסטורית של אתר.

קריטריון ד' - עוסק במשמעותו החברתית של האתר.

קריטריון ה'- עוסק במשמעותו הויזואלית של האתר.

הקריטריונים הללו מופיעים באמנת בורה לשימור אתרים בעלי חשיבות תרבותית (1999). בסעיף 7 נכתב כי: "כאשר השימוש במקום הוא בעל משמעות תרבותית, יש להמשיך בו." קרי: יש משמעות לחשיבות החברתית והתרבותית של האתר. בסעיף 12 של אמנת בורה נכתב: "על שימור פרשנות וניהול המקום לאפשר השתתפותם של אנשים אשר עבורם יש למקום הקשרים ומשמעות מיוחדים, או כאלה הנושאים באחריות חברתית, רוחנית או תרבותית למקום". כלומר, מעבר לחשיבותו החברתית-תרבותית של האתר, נגישותו למרחבים הציבוריים, המאפשרים השתתפות באותו אתר, גם אם השתתפות ויזואלית, כל שכן שימוש – עדיפה על איתור אתרים במיקום שולי ופרטי.
בנוסף, ישנה עדיפות לאתרים השזורים במתחמים, בהם ישנם אתרים רבים זה לצד זה, ולא אתרים בדידים.

לאחר בחינת ערכו של האתר נלקחו בחשבון שני קריטריונים נוספים:

- השאיפה לבחירה בתמהיל מגוון מכלל הנרטיבים, כדי ש"סיפורה של ערד" יובע באופן הרב גוני ביותר.
- התרומה של האתר / אלמנט לתכנון העתידי של ערד.

קריטריון "תרומת האתר לתכנון העתידי", עונה לסעיף 23 באמנת בורה: "שימור שימוש", בו נכתב: "המשכיות השימוש, שינוי או חידושו עשויות להיות צורות נאותות ומועדפות של שימור". כלומר, השמשת האתרים, מתוך זיקה לתוכנית העתידית הכוללת, משמעותית לשימור.

1.16 4.4 איך לשמר: חלוקה לדרגות שימור

מומלץ כי בתוכניות *מפורטות עתידיות* יקובצו האתרים לשימור לשלוש קבוצות. לכל אחת מוצעות הנחיות שימור המוגדרות להלן:

<u>א. קבוצת שימור ראשונה: שימור עם הגבלות מחמירות</u>

1. אין להרוס את המבנה או לא לגדוע כשמדובר בצמחיה
2. אין לערוך כל שינוי במבנה או האתר אלא לשקם את דמותו ההיסטורית בלבד. לא יותרו תוספות בניה או שינויים במבנה שאינם תואמים את דמותו ההיסטורית
3. מבנים או אתרים שהיו בשימוש ציבורי – יישארו בשימוש ציבורי
4. כל פעולת בניה באתר תחייב הכנת תיק תיעוד / תיק תיעוד מקדים או חוות דעת איש מקצוע בתחום, וקבלת חוות דעת ועדת השימור היישובית. מוסד התכנון המוסמך לאשר את הפעולה יקבע האם נדרש תיק תיעוד או חוות דעת איש מקצוע בתחום

מומלץ כי אתרים לשימור מחמיר יהיו אתרים בדידים, שמתייחדים באיכויות היסטוריות / אדריכליות יוצאות מן הכלל. כמו כן יש עדיפות למבני ציבור. זאת כדי לא למנוע התפתחויות טבעיות ושינויים פיסיים הכרחיים לאתרים בהם מתקיימים חיי יומיום ובפרט מגורים.

ב. קבוצת שימור שנייה: שימור חלקי

1. סעיפים א(1) א(4) כאמור לעיל ביחס לשימור עם הגבלות מחמירות
2. יותר לערוך שינויים בחלקים במבנה או באתר, כולל תוספות בניה, בהתאם להנחיות שיקבעו בתוכנית המפורטת. ההנחיות יגדירו מה מותר לשנות במבנה, ובאלו היקפים, בהתבסס על נספח השימור שיצורף לתוכנית והוראות שיקבעו בתוכנית, שיגדירו מה יש לשמור במבנה או באתר, וזאת בהתייחס למאפיינים הייחודיים של ערד בכלל ושל המבנה או האתר הספציפי בפרט. יושם דגש על שימור חזית המבנה, הפתיחות והפרופורציות שלו כלפי החלל הציבורי.
3. בשלב היתר הבניה יערך תיק תיעוד / תיק תיעוד מקדים כמפורט בס' א.4 לעיל
4. תוספת הבניה תותר רק אם שוכנע מוסד התכנון שלא תהיה בכך משום פגיעה במטרות השימור והשתלבות הבניה בסביבתה

מומלץ כי אתרים לשימור חלקי יהיו מרבית האתרים המשמשים למגורים כדי לשמור על חיוניותם ולא להקפיאם ולהופכם למוזיאלים. במרבית המקרים יש לשמור על החזות שלהם, כדי לשמר את אופי החלל הציבורי אליו פונה המבנה.

הנחיות נוספות המתייחסות לדרגות שימור א' וב':

1. כל תכנית מפורטת או בקשה להיתר בשטח הגובל במגרש שבו מבנה, אתר או ערך טבע שזוהה לשימור בתכנית המתאר היישובית, תכלול התייחסות למבנה, האתר או ערך הטבע לשימור ואמצעים לשמירה על זיקה מתאימה בין הבניה החדשה והמבנה או האתר שזוהה לשימור.
2. תכנון השימור של מבנה או אתר בדרגות א וב יכלול התייחסות לנושאים הבאים:
   א. ייצוב המבנה ומניעת הריסתו (פתרונות הנדסיים לניקוז, איטום, תמיכה וכו').
   ב. תוכניות אדריכליות מפורטות והסבר למטרות השימור תוך פירוט החלקים המקוריים של המבנה וחלקים חדשים (במידה ומתוכננים)
   ג. תיאור פרטים אדריכליים, פרטי בנין מיוחדים וייחודיים למבנה, פרטי גמר
   ד. תוכניות צמחיה ופיתוח נוף תוך התחשבות באופי המבנה
   ה. תכנית סביבה
   ו. תכנית חזיתות מפורטת
   ז. הנחיות לתחזוקת המבנה לאורך שנים
3. ככל הניתן, ועל פי שיקול הדעת של ועדת השימור של הרשות המקומית, יקבע בחזית מבנה או אתר לשימור שלט ובו יתוארו תולדות המבנה או האתר.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיאור שימור נספח שימור
ינואר 2023

ג. קבוצת שימור שלישית: שימור מאפיינים (תכונות)

1. שימור מאפיינים מייצגים של האתר, ללא חובה לשמור על האתר גופו. (לדוגמא: שימור קווי המתאר של הבניין, שימור מאפיינים בחזית, או שימור שדרה, כולל באמצעות נטיעות חדשות, ולאו דווקא שימור העצים המקוריים).
2. השינויים יותרו רק אם שוכנע מוסד התכנון שהערכים הראויים לשימור לא נפגעו וכי לא תהיה בכך משום פגיעה בהשתלבות הבנייה בסביבתה.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור

פרק 5: המלצות לשימור

בפרק זה מפורט המידע על האתרים לבדיקה. הפרוט יערך על פי הנרטיבים ומהגדול קטן (קרי מהתכונות הכלליות למתחמים ולאתרים הבדידים).

<u>הערות כלליות:</u>

1. חשוב להדגיש כי כיוון שמדובר בתוכנית כוללנית, הבחירה באתרים היא בבחינת קריאת כיוון ודרך חשיבה. אין לראות במידע ההיסטורי המצוי בכרטיס, או בציון שנות הבנייה בבחינת מידע מוכח שיש בו כדי להחליף מחקר מפורט יותר כזה המצוי בתיק תיעוד או בתיק תיעוד מקדים. יחד עם זאת, המידע ההיסטורי וציון שנות הבנייה נעשו על פי ניתוח מפות, היעזרות במחקרים קודמים וראיונות. כלומר: נעשה ניסיון ממשי להגיע למרב הדיוק.
2. האתרים המוצגים בכרטסת זו נסקרו, מופו ונבחרו במסגרת תוכנית מתאר מקומית כוללנית וברזולוציה התואמת אותה. תוכניות מפורטות שיתכן ותיגזרנה מתוכנית זו, תוכלנה לקבוע אתרים היסטוריים נוספים כאתרים לשימור, בהתאם לקנה המידה ולרזולוציה של השכונה והמתחם שיתוכנן. כלומר רשימה זו אינה סופית, הנכלל בה מתאים להסתכלות בקנה מידה כולל ואין בה כדי למנוע הסתכלות מעמיקה יותר בעת התכנון המפורט.
3. אין נספח זה מגדיר את דרגת השימור.
4. מתוך הדגשת חשיבות החוויה העירונית, נעשה מאמץ להעדיף מתחמים על פני אתרים בדידים

על פי דרישות הפרוט של מינהל התכנון (מועד פרסום 2015), ערים כערד נדרשות לטבלה ובה מפורט שם האתר / המתחם, מיקומן (גוש וחלקה), שנת הקמה ורקע היסטורי, בעלות, שימוש נוכחי, תיאור המבנה, הערות מיוחדות ותמונת אתר. כיוון שכך, מתחמים ואתרים לשימור יובאו בכרטסת לפי המבנה שלהלן:

מספר במפה ושם		כתובת	גוש חלקה	נרטיב
שנת הקמה		מפה ותמונה / תמונות		
בעלות				
שימוש נוכחי				
רקע היסטורי				
תיאור				
מצב פיסי				
הערות מיוחדות				

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעודי לשימור נספח שימור

1.17 5.1 תכונות לשימור

5.1.1 תכונות כלל עירוניות

התכונות לשימור נובעות ישירות מתוך הנרטיבים כפי שהוגדרו בפרק 2.

1. עירוניות

מומלץ לשאוף להעשיר את החוויה העירונית. היא חלק מה DNA של ערד עם הקמתה, גם אם כיום היא בעלת עקרונות נוספים כעירוב תנועה, כעירוב שימושים, כקישוריות גבוהה מזו שתוכננה וכבחירה חופשית יותר מתוך מגוון.

2. הליכתיות וקומפקטיות

מומלץ לשמור על הקשר הישיר וההליך בין המבני המגורים בשכונות הליבה לבין המרכז העירוני, גם אם המרכז מתארך וגם אם שכונות הליבה נבנות הלאה. יש להקפיד על מרחק הליכתי של כ 500-600 מטרים מאחרון הבתים בשכונה לבין המע״ר.

ההקפדה על ההליכתיות כוללת גם הנגשת המרחב הציבורי לנעים על קלנועיות, עגלות וכיסאות גלגלים על ידי רמפות. ניתן לראות הקפדה על כך בשכונות הליבה ויש חשיבות רבה בשימור תכונה זו.

3. קהילתיות

מומלץ לשמור על מבנה של חצרות משותפות ומעברים רגליים

4. התאמה לאקלים

יש לנקוט בפתרונות הצללה ופתרונות נוספים כדי להקל על ההתמודדות עם האקלים המדברי

5. חומריות מותאמת מקום

מומלץ לשלב הנחיות עיצוביות שייחדו את ערד ואת חומריותה בהתייחס למיקומה. מומלץ להתמקד באבן ערד ובבטון.

6. אצבעות למדבר

מומלץ לשמור על מבנה האצבעות בין השכונות ההיקפיות למדבר, וכן לפתח נקודות ירידה לשטח ונקודות תצפית מהעיר למדבר

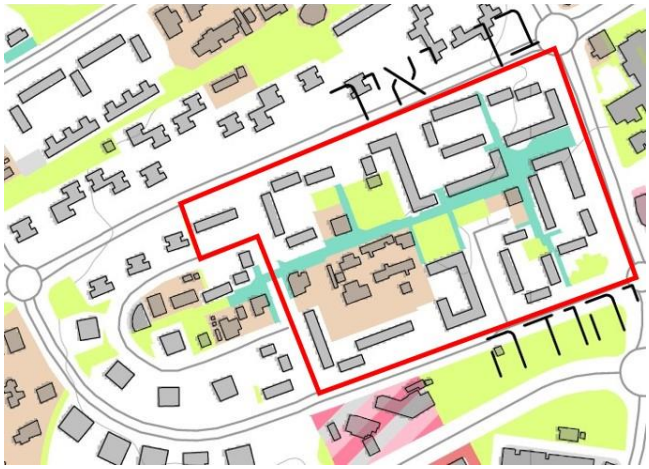
7. קווי מבט ארוכים לצירי התנועה בליבת העיר

מומלץ לשמור על צירי המבט הארוכים הקיימים בליבת העיר, שנבעו מקונספט העיר הליניארית: הן ברחובות להולכי הרגל, הן ברחובות לתנועה המוטורית והן ברחובות ובציר התנועה המרכזי במע״ר.

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימור נספח שימור

5.1.2 תכונות שכונת אבישור

1) שמירה על מנח מבני המגורים הנושקים לגינות הבטון (המיועדות לשימור, ראו בהמשך). מנח המבנים מהווה חלק בלתי נפרד מההגדרה החללית הכפולה של גינות הבטון : הגדרה של המבנים והגדרה של מעטפת הגינות מבטון חשוף

איור 5.1: מנח מבני המגורים לשימור בשכונת אבישור

2) מעברים מקורים מתחת לבנייני המגורים ולצידם
3) שילוב מסחר שכונתי ושירותים מתחת לעמודים

5.1.3 תכונות המע"ר

1. קווי מבט המשכיים וברורים בין המע"ר לבין הרחובות הרגליים המרכזיים של השכונות יעלים ואבישור (רחוב חן) ולבאות וטללים (רחוב שמעון)
2. עיצוב קשר רגלי ברור בין המע"ר לבין הרחובות הרגליים (למרות שכבישים מפרידים בין השניים, יש לדאוג ולעצב מעברים בעלי עדיפות להולכי רגל בקטעים אלו)
3. עיצוב כניסות משמעותיות למע"ר דרך רחובות אלו
4. עיצוב כניסות משמעותיות דרך ציר ניצב והמשכי לכניסות אלו
5. התוויית חללים אורבניים מוגדרים
6. עיצוב מרחבים וצירים הליכתיים המשכיים ובעלי קו מבט המשכי
7. עיצוב מרחבים וצירים מוצלים
8. הקפדה על מרחב הליכתי בטוח במרכז העירוני ובו בלעדיות - או למצער העדפה ברורה מאוד להולכי רגל.
9. הקפדה על מרחבים מישוריים ונגישים, גם לכיסאות גלגלים

1.18 5.2 מתחמים ואתרים לשימור

<u>רשימה</u>

5.2.1 מתחם המחנה הקידמי

5.2.2 מתחם ראשונים

5.2.3 מתחם רחוב חן

5.2.4 מתחם רחוב שמעון

5.2.5 מתחם ציר המשכי צפון-דרום במע״ר

5.2.6 מתחם בתי הפטיו בשכונת יעלים

5.2.7 עשרת מתחמי גינות הבטון באבישור + חדר האשפה

5.2.8 מרכזון טללים

5.2.9 מתחמי בתי החאן בלבאות + שני מבני חאן בודדים

5.2.10 מרכזון לבאות

5.2.11 מתחם השוק והמלאכה

5.2.12 מתחם פסל הבולבוסים של פייטלסון

5.2.13 מתחם לינארי מרפסת ציבורית ברחוב מואב + טיילת מואב + האנדרטה של תומרקין וסביבתה

5.2.14 מתחם מרכז הצעירים (לשעבר מרכז קליטה)

התמונות בכרטסת צולמו ע״י הדס שדר. המפות בכרטסת שורטטו ע״י הדס שדר

כרטסת האתרים החל מהעמוד הבא/....

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.1 מתחם המחנה הקידמי (כיום עיריית ערד)	כתובת: פלמ"ח 6	גוש חלקה: (לא נמצא במפה של גובמפ)	נרטיבים: הליכתיות וקומפקטיות, קהילתיות, התאמה אקלימיות
שנת הקמה	1962	מפה ותמונות		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	עירייה ומרכז רפואי			
רקע היסטורי	הוקם על ידי המתכננים הראשונים. לראשונה תכננו את העיר מתוך השטח ממש			
תיאור	צריפים שחצרות פנימיות ומעברים מקורים שזורים בהם. המבנה המרכזי על בסיס אבן, כדי להישמר מפני הפדאיון			
מצב פיסי	תקין ובשימוש			
הערות מיוחדות	המתחם ייחודי בקנה מידה ארצי מבחינה היסטורית,, היות ורק בערד ישבו המתכננים בשטח עצמו ותכננו את העיר החדשה. המבנה המשמש כיום כחלק מהמרכז הרפואי – מבנה "שאלר" – שונה וכן שני צריפים המצויים כיום במזרח. שלט המספר על עברו כאולם הכניסה וחדר האוכל של מלון ערד תלוי בכניסה למתחם. בשנות ה 70 היה למרכז קליטה. מסומן במקווקו במפה			

מבנה מרכזי

מרקם אופייני

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.2 מתחם ראשונים	כתובת מוזיאון היסטורי: אביב 2	גוש 38220 חלקות: 26 16-19,14	נרטיב: קהילתיות
שנת הקמה	1962	מפה ותמונות		
בעלות	פרטי וציבורי			
שימוש נוכחי	מוזיאון ראשונים, בית כנסת, שימושים מסחריים, שימושים ציבוריים, שטח נטוש			
רקע היסטורי	באזור הוקמו צריפי הראשונים לפני בניית בתי הקבע ומבני הציבור שלהם, בהם בית קולנוע (כיום מוזיאון הראשונים) ומרכז מסחרי קטן (כיום חנויות ובתי כנסת)			
תיאור	נותרו 3 צריפי ראשונים בלבד. הם מיועדים להריסה בתוכנית בתוקף.			
מצב פיסי	תקין. תוספות בנייה מעמעמות את האותנטיות			
הערות מיוחדות	מוצע לשחזר את מתחם הקולנוע והחנויות המקורי. מוצע לשחזר את צריפי הראשונים המסומנים כחלק מהמוזיאון ההיסטורי / או לבנות פרגולות, העוקבות אחר קווי המתאר של הצריפים המקוריים, לשירות הקהילה בשכונה העתידית שתיבנה במקום			

מכיל מבני ציבור היסטוריים, תיאטרון פתוח

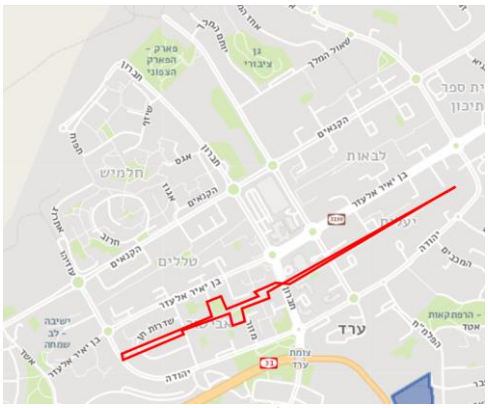
המוזיאון ההיסטורי וחלק מהמתחם הבנוי בבנייה קשה

תיאטרון פתוח ששימש את פסטיבל ערד, לפי מרים אלחדד

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשימוש בלבד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.3 רחוב חן	כתובת: רחוב חן	גוש / חלקה: 38201 / 50, 53, 92 38217 / 19 38210 / 39, 42	נרטיבים: הליכתיות וקומפקטיות, קהילתיות, אקלימיות
שנת הקמה	שנות ה 60	מפה ותמונות		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	ציר הליכה			
רקע היסטורי	חלק מהתכנון הראשוני וההליכתי של ערד. מרכזה של השכונה ומוביל למע״ר בה בעת			
תיאור	ציר הליכתי המשכי, העובר בין שתי שכונות יעלים ואבישור, ומקשר בינן לבין המע״ר. לאורכו מבני ציבור שכונתיים וחנויות לתצרוכת יומיומית. קו מבט ארוך. מקורה על ידי מבנים.			
מצב פיסי	תקין			
הערות מיוחדות	מוצע לשמר את האפיונים המרכזיים: קו מבט המשכי, מקשר בין מוסדות הציבור השכונתיים בתוך השכונה ולמע״ר, הצללה על ידי מעברים מקורים מתחת למבנים, ריצוף ייחודי באבישור, נגישות לנכים			

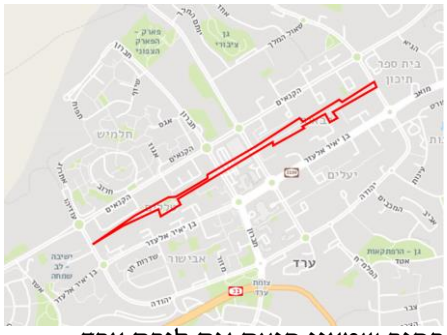
הרחוב חוצה את ליבת ערד

מבט מהמע״ר לרחוב חן בואכה שכונת יעלים

כיכר שכונתית נושקת לרחוב חן בשכונת אבישור

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.4 רחוב שמעון	כתובת: רחוב שמעון	גוש: 62 / 38218 32 / 38217 34 / 38209	נרטיבים: הליכתיות וקומפקטיות, קהילתיות, אקלימיות
שנת הקמה	שנות ה 70	מפה ותמונות		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	ציר הליכה			
רקע היסטורי	חלק מהתכנון הראשוני וההליכתי של ערד. מרכזה של השכונה ומוביל למע״ר בה בעת			
תיאור	ציר הליכתי המשכי, העובר בין שתי שכונות לבאות וטללים, ומקשר בינן לבין המע״ר. לאורכו מבני ציבור שכונתיים וחנויות לתצרוכת יומיומית. קו מבט ארוך. מוצל על ידי המבנים הסמוכים ועל ידי צמחיה.			
מצב פיסי	תקין			
הערות מיוחדות	מוצע לשמר את האפיונים המרכזיים: קו מבט המשכי, מקשר בין מוסדות הציבור השכונתיים בתוך השכונה ולמע״ר, הצללה על ידי המבנים בשילוב צמחיה, נגישות לנכים.			

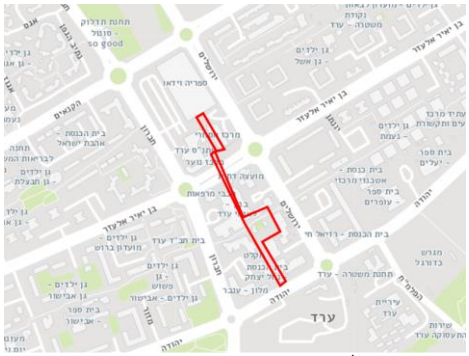

רחוב שמעון חוצה את ליבת ערד

רחוב שמעון בשכונת טללים

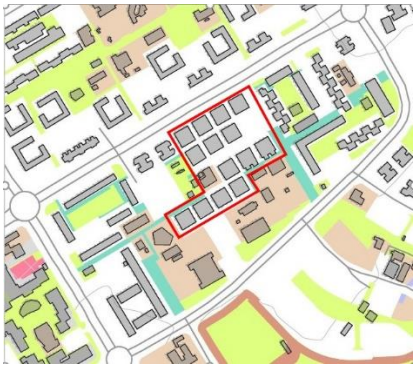

רחוב שמעון בשכונת לבאות

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.5 ציר הליכתי צפון דרום במע"ר	כתובת:	גוש: 3827 חלקות: 19, 15	נרטיבים: הליכתיות וקומפקטיות, קהילתיות, אקלימיות
שנת הקמה	שנות ה 70	מפה ותמונות הציר ההליכתי ממשיך גם בתוך הקניון שמצפון לו מבט מדרום לצפון		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	ציר הליכה מסחרי			
רקע היסטורי	חלק מהתכנון הראשוני וההליכתי של ערד. ציר המשכי המקשר בין חלקי המע"ר ומאונך לצירים ההליכתיים המצויים בליבן של שכונות הליבה			
תיאור	ציר הליכתי מגוון ובעל קו מבט ארוך. מוצל על ידי המבנים, מכיל שימושים מסחריים הגושלים גם אליו. גובל בחללים מגוונים			
מצב פיסי	תקין			
הערות מיוחדות	מוצע לשמור על המאפיינים: קו מבט ארוך, חללים מגוונים לאורכו, מוצל חליפות, נפתח לצירים חן ושמעון המאונכים אליו			

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.6 מתחם בתי הפטיו בשכונת יעלים	כתובת: בן יאיר 13, 15, 15א, 17, 17 א, 19, 19א, חן 11-18	גוש: 38201 חלקות: 20-10, 34-31, 49	נרטיבים: הליכתיות וקומפקטיות, קהילתיות, אקלימיות
שנת הקמה	שנות ה 60	מפה ותמונות		
בעלות	פרטי. מעברים ציבוריים			
שימוש נוכחי	מגורים			
רקע היסטורי	חלק מהתכנון הראשוני של ערד. השכונה אמורה היתה להיות מבוססת על מעברים מוצלים בינות ותחת בתי הפטיו. החלקים שאינם כאלו תוכננו מאוחר יותר על ידי אדריכלים אחרים.			
תיאור	מבנים בני 4 קומות (כולל קומת קרקע), פרמידאליים, בעלי גינה / מרפסת לשימוש המתגוררים בשעות אחה״צ הנעימות. ביניהם מעברים מקורים או מוגדרים היטב ומוצלים על ידי הדפנות, השתי וערב.			
מצב פיסי	טעון שיפוץ. מכיל תוספות רבות			
הערות מיוחדות	בתכנון ג׳רלד זפרט (החתום על התוכניות) וכל צוות התכנון הראשוני של ערד. ייחודי בקנה מידה ארצי: תרגום מודרניסטי של קסבה ים תיכונית בבינוי המתנשא לגובה 4 קומות			

חזית בתי הפטיו

מעבר מקורה ראשי

מעבר מקורה משני

מספר במפה ושם	5.2.7 עשרת מתחמי גינות הבטון באבישור + חדר האשפה	כתובות לפי מספור הגנים: חברון 37, יהודה 42, 46, 58, בן יאיר 65, 59, חן 49, בן יאיר 47, 45, חברון 41	גוש: 38210 חלקות לפי מספור הגנים: ?, 32, 31, 9, 1, 16, 15, 35, 21, 22, 23	נרטיב: קהילתיות
שנת הקמה	תחילת שנות ה 70	מפה תמונות לפי מספור הגנים במפה: בהמשך עמוד זה, מחוץ לטבלה		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	גינות ציבוריות			
רקע היסטורי	חלק מתכנון הנוף של שכונת אבישור.			
תיאור	גינות מוגדות חללית על ידי קירות מבטון חשוף, בתוכן צמחיה או מתקני בטון למשחקי ילדים. עוברים שיפוץ בשעת כתיבת הדברים (9.2021)			
מצב פיסי	לאחר שיפוץ			
הערות מיוחדות	בתכנון צבי דקל שזכה עליהן בפרס קרוון לאדריכלות נוף בשנת 1973 . ייחודי בקנה מידה ארצי מבחינת הריכוז והגיוון של גני הבטון בשכונה אחת			

פירוט ויזואלי לכרטסת 5.2.7:

גן בטון 1

גן בטון 2

גן בטון 3

גן בטון 4

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

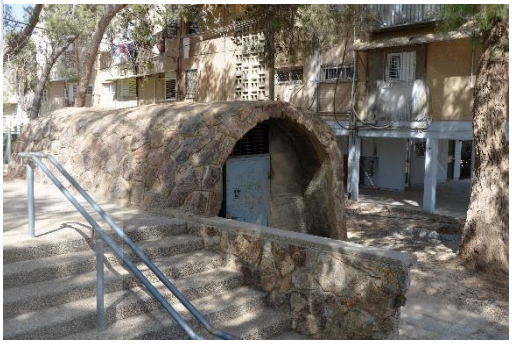
גן בטון 5

גן בטון 6

גן בטון 7 + חדר אשפה

גן בטון 8

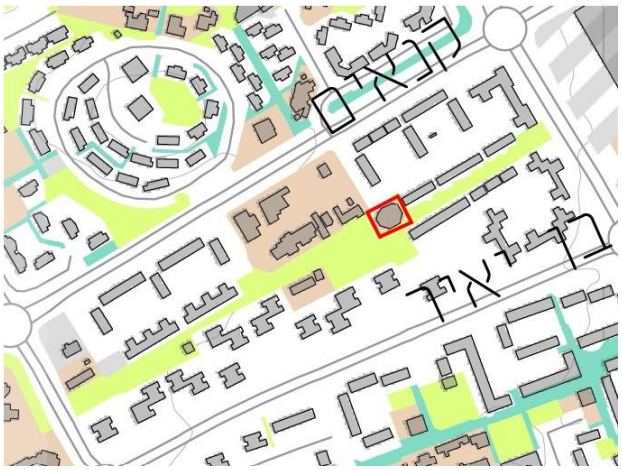
גן בטון 9

גן בטון 10

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיאור ינואר 2023 נספח שימור

מספר במפה ושם	5.2.8 מרכזון טללים	כתובת: שמעון 38	גוש: 38209 חלקה: 15	נרטיב: הליכתיות, קהילתיות
שנת הקמה	שנות ה 70	מפה ותמונה		
בעלות	---			
שימוש נוכחי	מרכז מסחרי			
רקע היסטורי	חלק מהתכנון של ציר ההליכה המרכזי בשכונת טללים. ממוקם במרכז הציר לצד רחבה מרכזית ומתייחד אדריכלית			
תיאור	מרכזון בן מספר חנויות ולו גג בטון מקשי מזוגזג			
מצב פיסי	תקין ובשימוש			
הערות מיוחדות				

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.9 מתחמי בתי החאן בלבאות + שני מבני חאן בודדים	כתובת: בן יאיר 10, 14, 18, 24, ירושלים 27, 29, שמעון 7, 25,	גוש: 38218 חלקות: 34, 37, 40, 44, 47, 50, 51	נרטיב: קהילתיות, אקלימיות
שנת הקמה	שנות ה 70	מפה ותמונה		
בעלות	פרטי			
שימוש נוכחי	מגורים			
רקע היסטורי	חלק מהניסיון לבנייה אקלימית			
תיאור	מבנים בני 4 קומות (כולל קומת קרקע) חובקים חצר. לדירות הקטנות בקומת הקרקע חצר סגורה			
מצב פיסי	תקין ובשימוש			
הערות מיוחדות	בתכנון יהויכין גור, ממתכנני השכונה, ממשרד המבורג-פטרן-גור. מומלץ לשמור על טיפולוגיית החצר הנוכחית של המבנים בשינויים עתידיים			

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

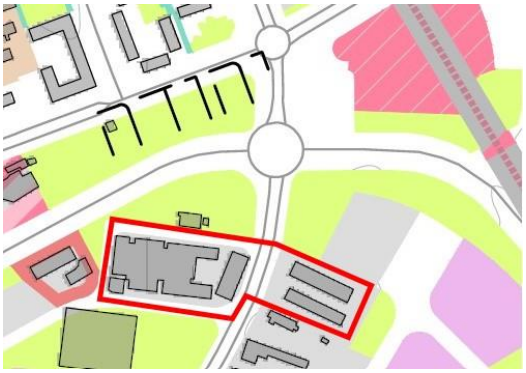
מספר במפה ושם	5.2.10 מרכזון לבאות	כתובת: שמעון 17	גוש: 38209 חלקה: 46	נרטיב: הליכתיות, קהילתיות
שנת הקמה	שנות ה 70	מפה ותמונה		
בעלות	---			
שימוש נוכחי	מסחרי			
רקע היסטורי	חלק מהתכנון של ציר ההליכה המרכזי בשכונת לבאות. ממוקם במרכז הציר לצד רחבה מרכזית ומתייחד אדריכלית			
תיאור	מרכזון קטן ולו גג בטון מקושת			
מצב פיסי	תקין ובשימוש			
הערות מיוחדות	מוצע להוריד את תוספות הקירוי הקיימות כדי להדגיש את הייחוד האדריכלי של גג המבנה. בעל משמעות קהילתית			

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.11 מתחם השוק והמלאכה	כתובת רחוב תעשיה 5, 5א, 6, 8	גוש: 38207 חלקות: 4, 8	נרטיב: אקלימיות
שנת הקמה	שנות ה 60	מפה ותמונות		
בעלות	---			
שימוש נוכחי	השוק נטוש ברובו. מרכז המלאכה משמש למלאכה ולמסחר			
רקע היסטורי	חלק מתכנון הראשוני של אזור המסחר והמלאכה בצמוד לכניסה לערד			
תיאור	מבנה המלאכה מורכב משני מבנים בני שתי קומות. המבנים הפונים כלפי חוץ. במרכז חצר פנימית בעלת נגישות מוגבלת. גרמי מדרגות חיצוניים ולבנים חשופות מהווים את העיטור העיקרי. מבנה השוק חד קומתי, בעל מעברים מקורים גגות בטון ופלדה מקושתים.			
מצב פיסי	תקין. נטוש ברובו			
הערות מיוחדות	מוצע לראות בשני המבנים מתחם אחד ולהשמיש אותם, למשל, כמקום לאמנים ולתצוגת ומכירת אמנות			

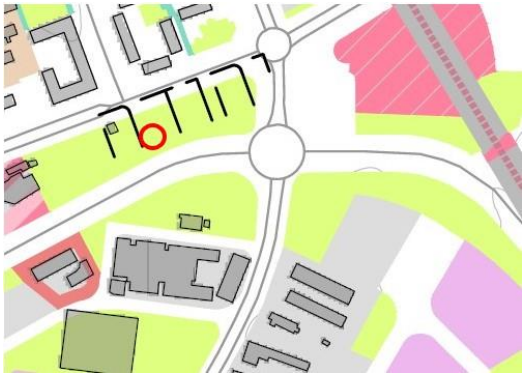

מבנה המלאכה

מבנה השוק

מספר במפה ושם	5.2.12 מתחם פסל הבולבוסים	כתובת: פארק החמישה בין רחוב יהודה לכביש 31	גוש: 38210 חלקה: 13	נרטיב: חומריות
שנת הקמה	שנות ה 60	מפה ותמונה		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	פסל			
רקע היסטורי	מתבסס על התנסות יונה פייטלסון בהערמת סלעים תוך כדי בניית ערד			
תיאור	אבנים עגולות מוערמות בצורה פרמידלית			
מצב פיסי	תקין			
הערות מיוחדות	הפסל: יונה פייטלסון, מאדריכלי ערד הראשונים. תוכניתו לערד היא הראשונה שזכתה לתוקף סטטוטורי. התגורר בעיר			

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לשם הפקת נספח שימור

מספר במפה ושם	5.2.10 מתחם לינארי מרפסת ציבורית ברחוב מואב + טיילת מואב + האנדרטה של תומרקין וסביבתה	כתובת: החל מרחוב מואב בצומת עם רחובות אודם וגל	גוש: 38226 חלקה: 72 גוש: 38275 חלקה: 13 גוש: 38772 גוש: 38733 חלקה: גוש: 38734 חלקה: 3 גוש: 38735 חלקה 5 גוש: 38731 חלקה: 8 גוש 38732 גוש 38725 חלקה 2 גוש 38750	נרטיב: מדבריות
שנת הקמה	1965	מפה ותמונה		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	טיילת נופית ופסל			
רקע היסטורי	חלק מפסלים סביבתיים בערים חדשות. את המימון העניק משרד השיכון ושאר התקציב גויס מתושבי ערד.			
תיאור	ציר המתחיל במרפסת עירונית, מכיל נקודות שהיה ותצפית לאורכו וממשיך כציר הליכתי במדבר (לא מצוי במפה). הציר ההליכתי מוביל לפסל "האנדרטה" של תומרקין, וממנו לפסל קטן נוסף.			
הערות מיוחדות	יש לשמור על קווי המבט הפתוחים לאורך כל הציר מחוץ לשטח הבנוי ועל נקודות תצפית ומרגוע לאורכו, בשטח הבנוי. ציר שבו העיר הולכת ונעלמת והמידבר הולכך וגדל, כאנטי תזה לעירוניות הגבוהה במע"ר			

תמונות של המסלול בעמוד זה ובעמוד העוקב מחוץ לטבלה

תצ"א. השביל בשטח אל האנדרטה נראה בצבע לבן ממזרח

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

פרוט ויזואלי לכרטסת 5.2.10 :

תחילת המסלול במרפסת העירונית והמשכו בשטח הבנוי בנקודות עצירה וצפיה בנוף

מבט לאנדרטה מקצה העיר

האנדרטה

פסל המהווה את נקודת התצפית האחרונה במסלול

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד נספח שימור
ינואר 2023

מספר במפה ושם	5.2.14 מתחם מרכז הצעירים (לשעבר מרכז קליטה)	כתובת: יאשיהו 16	גוש: 38236 חלקה: 17	נרטיב: קהילתיות
שנת הקמה	----	מפה ותמונה		
בעלות	ציבורי			
שימוש נוכחי	מרכז מגורים סוציאלי לעולים, סטודנטים, צעירים. מכיל גם מבנה לפעילויות ולחינוך			
רקע היסטורי	שימש כמרכז קליטה בשנות ה---. כיום משמש דיור סוציאלי לצעירים, לעולים ולסטודנטים			
תיאור	מבנה גבוה, מסתי, בולט מאוד במימדיו. לחלונותיו צלונים בנויים משופעים			
הערות מיוחדות	מהווה Landmark ומשמעותי גם מבחינה חברתית: מחויבות לקליטת העלייה ולדאגה סוציאלית			

מקורות

איזנשטדט שמואל נח, 2005. "החברה הישראלית בין מגזר לאינטגרציה", בתוך: אבי בר אלי, דניאל גוטוויין וטוביה פרילינג (עורכים), **חברה וכלכלה בישראל: מבט היסטורי ועכשווי**, כרך א, שדה בוקר: מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות, עמ' 7–31.

אייל א' ובסט ד', 1967. "תכנון רובע יעלים ורובע אבישור בערד", **הנדסה ואדריכלות – עיתון אגודת האינג'ינרים והארכיטקטים בישראל**, 25 (2), עמ' 26–30.

אליאב אריה, 1962. מכתב לשר השיכון והפיתוח, 4.2.1962, גנזך המדינה, ארכיון, משרד הבינוי והשיכון, לשכת המנכ"ל טנה, חבל ערד, תיק 6 א-19, מכל ג-4943, מס' ע/ד/ח/4/ 1055.

אליאב אריה לובה, 1983. **טבעות עדות**, תל אביב: עם עובד.

אלכסנדר א. (עורך), 1968. **ערד: שכונת הלבאות – תכנון השוואתי**, המכון לתכנון ופתוח בע"מ, הוכן עבור משרד השיכון, האגף לתכנון פיסי, תל אביב.

אפרת אלישע, 1976. **ערים ועיור בישראל**, תל אביב: אחיאסף, עמ' 144–199.

גליקסון ארטור (מנחה), 1964. "דיון על ערים חדשות", **הנדסה ואדריכלות – עיתון אגודת האינג'ינרים והארכיטקטים בישראל**, 22 (3), עמ' 2–23.

גלעדי דן וגולן ארנון, 2001. "המערך העירוני ופריסת האוכלוסייה", בתוך: בנימין נויברגר (אחראי אקדמי), **ישראל בעשור הראשון**, יחידה 4, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 110–115.

גרדוס יהודה, 1985. "יסודות התכנון העירוני של באר שבע 1900–1960", בתוך: מרדכי מאור (עורך), **יישוב הנגב 1900–1960**, ירושלים: יד יצחק בן צבי, עמ' 167–177.

דגני אבי, 1993. **ערד פרופיל עירוני 1993, פיזי, אנושי, חברתי, קהילתי**. גיאוקרטוגרפיה המכון למחקר מרחבי בע"מ, הוכן עבור המועצה המקומית ערד.

דקל צבי, 1973. "עיצוב סביבה גנית למגורים, ערד (פרס קרוון 1973)", אא עיתון אגודת האינג'ינרים והארכיטקטים, גיליון אוגוסט, עמ' 18--19.

זסלבסקי ד. 1974, עדכון סקר רמת הפיתוח ערד, תל אביב: משרד הפנים, המועצה המקומית ערד.

חרל"פ עמירם (עורך), 1973. **ישראל בונה 1973**, מדינת ישראל, משרד השיכון, האגף לתכנון והנדסה.

טנה דוד, 1960. מכתב לשר הפנים מר שפירא, 28.12.60, גנזך המדינה, ארכיון, משרד הבינוי והשיכון, לשכת המנכ"ל טנה, חבל ערד, תיק מס' 6 א-19, מכל ג-4943.

ליסק משה, 1999. **העלייה הגדולה בשנות החמישים כשלונו של כור ההיתוך**, ירושלים: מוסד ביאליק.

מרטנס, חנן, 1967, "כרמיאל: עיר חדשה במרכז הגליל", **הנדסה ואדריכלות – עיתון אגודת האינג'ינרים והארכיטקטית בישראל**, חוברת 5, כרך 25, עמ' 52-66.

פיטלסון יונה, ----, ערד : קווים כליים בתכנון העיר, הרובע ובית המגורים. ענוד הסבר באדיבות יהויכין גור.

פיסטרוב בוכלצב סיון, 2012. ערד - בין אוטופיה להטרופיה. תזה לשם קבלת התואר מוסמך במדעי הרוח והחברה. אוניברסיטת בן גוריון בנגב, הפקולטה למדעי הרוח והחברה, המחלקה ללימודי המזח התיכון והמחלקה לפוליטיקה וממשל.

פלדי ע. וולפסון מ. 1981, **המרכז ביישובי פיתוח – בעיות השתלבות במירקם העירוני**. ירושלים : משרד הבינוי והשיכון, היחידה לתכנון ערים, תחקירי מעקב.

קלוש רחל ולויון יוברט, 2000, "הבית הלאומי והבית האישי : תפקיד השיכון הציבורי בעיצוב המרחב". **תיאוריה וביקורת** 16 עמ' 153-162.

קפלן מנחם, 1992 (משוער), **ערד : עיר במדבר**. פרסום פנימי. ערד : סטודיו אב.

רודד בתיה, 2015. הזכות לנופי המקום : מאבקים מלמטה על דמותה של ערד, **סוציולוגיה ישראלית** טז (2), עמ' : 1--21

רוזנפלד ארנס אדריכלים בע"מ וצוות התכנון, 2010. **תוכנית המתאר לערד דברי הסבר ונספחים**, טיוטה.

שדר הדס, 2014. **אבני הבניין של השיכון הציבורי: שישה עשורים של בנייה עירונית ביוזמה ציבורית בישראל**. תל אביב : משרד הבינוי והשיכון.

שטרן אליהו (מנחה), 2002. **"החלום ושיברו" תכנית פיתוח לעיר ערד : סדנא בתכנון ופיתוח אזורי**, באר שבע : המחלקה לגיאוגרפיה ופיתוח סביבתי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

שנער אמנון ושמר דבורה, 1979. "ערד, חזון ומציאות", בתוך : אבשלום שמואלי ויהודה גרדוס (עורכים), **ארץ הנגב, אדם ומדבר**, תל אביב : משרד הביטחון הוצאה לאור, עמ' 572–587.

שר אלכס, 1962. "מחשבות ייסוד לתכנון העיר ערד", 1.4.1962, ארכיון גנזך המדינה, משרד הבינוי והשיכון, לשכת המנכ"ל טנה, חבל ערד, תיק 6 א-19, מכל ג-4943.

שרון אריה, 1951. **תכנון פיסי בישראל**, ירושלים : המדפיס הממשלתי.

תייר אהוד, 1974. **עדכון סקר רמת הפיתוח ערד**, תל אביב : משרד הפנים, המועצה המקומית ערד.

Benevolo Leonardo, 1980. *The History of the City*, Cambridge, Mass: MIT Press Edition, pp. 920–976.

Golani Yehonatan & Schwarze Dieter Gersom V. (eds.), 1970. *Israel Builds*, Jerusalem: Ministry of Housing.

Greater London Council, 1961. *The Planning of a New Town*, London.

Hughes Jonathan, 2000. "1961", In: L. Cambell (ed.), *Twentieth Century Architecture and its Histories*, Society of Architectural Historians of Great Britain, pp. 57–86.

Ministry of Housing, 1967. *Israel Builds*.

Ritter Paul, 1964. *Planning for Man and Motor*, trans. E. Ritter & P. Ritter, Oxford: Pergamon Press, pp. 10–27, 107–127.

Schocken Hillel (curator), 2000, Intimate anonymity: the Israel Pavilion; the 7th International Exhibition of Architecture, the Venice Biennial. Ministry of Science, Culture and Sport, Culture Administration, Visual Arts Dept., Ministry of Forein Affairs, Culture and Scientific Affairs Dept., Israel Embassy, Rome, Tel-Aviv : Kal Press.

Shadar Hadas, 2011, "The Linear City – Linearity without a City", *The Journal of Architecture* JAR, Vol. 16, no. 5, pp. 727 – 764, 2011.

Spiegel Erika, 1966. *New Towns in Israel: Urban and Regional Planning and Development*, trans. Annelie Rookwood, Stuttgart: Karl Kramer Vaihingen.

<u>מקורות מקוונים</u>

אתר האינטרנט של אדריכל דויד בסט:
http://www.dbestarch.com/eng/chapter.php?chapterid=15&pageid=135 אוחזר ב 10.8.2017.

אתר האינטרנט של מינהל התכנון, תכנון זמין:
http://mavat.moin.gov.il/mavatps/forms/sv3.aspx?tid=3 אוחזר ב 10.8.2017

רשות הטבע והגנים: תל ערד

https://www.parks.org.il/reserve-park/%D7%92%D7%9F-%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99-%D7%AA%D7%9C-%D7%A2%D7%A8%D7%93/

אוחזר ב 19.8.20

ויקיפדיה: תל ערד

https://www.parks.org.il/reserve-park/%D7%92%D7%9F-%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99-%D7%AA%D7%9C-/%D7%A2%D7%A8%D7%93

אוחזר ב 19.8.20

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

ויקיפדיה : חורבת עוזה

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%95%D7%A8%D7%91%D7%AA_%D7%A2%D7%95%D7%96%D7%94

אוחזר ב 23.8.20

יעקובסון מיכאל, 2010, "סיבוב בחדר אשפה ברובע אבישור בערד". מתוך הבלוג **חלון אחורי: ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילד המקומי**.

https://michaelarch.wordpress.com/2010/12/21/%D7%A1%D7%99%D7%91%D7%95%D7%91-%D7%91%D7%97%D7%93%D7%A8-%D7%90%D7%A9%D7%A4%D7%94-%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%91%D7%A2-%D7%90%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%A8-%D7%91%D7%A2%D7%A8%D7%93/

אוחזר ב 23.8.20

יעקובסון מיכאל, 2013, "סיבוב בספל הבולבוסים בכניסה לערד". מתוך הבלוג **חלון אחורי: ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילד המקומי**.

https://michaelarch.wordpress.com/2013/05/10/%d7%a1%d7%99%d7%91%d7%95%d7%91-%d7%91%d7%a4%d7%a1%d7%9c-%d7%94%d7%91%d7%95%d7%9c%d7%91%d7%95%d7%a1%d7%99%d7%9d-%d7%91%d7%9b%d7%a0%d7%99%d7%a1%d7%94-%d7%9c%d7%a2%d7%a8%d7%93/

אוחזר ב 23.8.20

יעקובסון מיכאל, 2014, "סיבוב במרכז העיר ערד". מתוך הבלוג **חלון אחורי: ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילד המקומי**.

https://michaelarch.wordpress.com/2014/07/23/%d7%a1%d7%99%d7%91%d7%95%d7%91-%d7%91%d7%9e%d7%a8%d7%9b%d7%96-%d7%94%d7%a2%d7%99%d7%a8-%d7%a2%d7%a8%d7%93/

אוחזר ב 23.8.20

יעקובסון מיכאל, 2017, "סיבוב בבלוק בערד שתכננו דן איתן ויצחק שיר וקיר אמנות שיצר יוסף שאלתיאל". מתוך הבלוג **חלון אחורי: ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילד המקומי**.

https://michaelarch.wordpress.com/2017/01/25/%d7%a1%d7%99%d7%91%d7%95%d7%91-%d7%91%d7%91%d7%9c%d7%95%d7%a7-%d7%91%d7%a2%d7%a8%d7%93-

תכנית 610-1130947 20/07/2023 13:55:21 נספח תיעוד לנספח שימור

%d7%a9%d7%aa%d7%9b%d7%a0%d7%a0%d7%95-%d7%93%d7%9f-
%d7%90%d7%99%d7%aa%d7%9f-%d7%95%d7%99%d7%a6%d7%97%d7%a7-%d7%99/

אוחזר ב 23.8.20

ראיונות ושיחות

אלחדד מרים, מהנדסת עיריית ערד. שיחה על תוכניות השימור ושיתוף הפעולה ב 23.8.20.

אלרוד אילנה, 2001, אדריכלית. ממתכנני ערד הראשונים. ריאיון בנושא התוכניות הראשונות לערד.

גור יהויכין, 2017, אדריכל, ד״ר. ממתכנניה הראשונים של ערד. הצטרף למתכננים בשנת 1963 תחת יונה פייטלסון (צוות התכנון התקיים עד 1965). מתכנן מבני ציבור רבים בעיר ושכנות לבאות. מתכנן מחוז דרום בשנים 1989--1999. ראיון בנושא תכנון ערד.

מלצר שמואלה, 2011, אדריכלית. חברת צוות התכנון הראשוני לערד. ריאיון טלפוני על החברים בצוות התכנון ועל תכנון שכונת יעלים.

סטוף אשר, 2001, מהנדס אזרחי ומתכנן ערים ואזורים. הגיע לערד בשנת 1961, סגנו של לאור, מהנדס העיר באר שבע בשנים 1962–1964, מהנדס המועצה קריית גת בשנים 1964–1968, ראש צוות לתכנון ארוך טווח באגף הפרוגרמות במשרד הבינוי והשיכון בשנים 1968–1972. ריאיון בנושא בתי הפטיו בקומות בערד.

רוזנפלד מנדי, 2005, אדריכל. מתכנן תוכנית האב לערד משנת 2003. ריאיון בנושא תוכנית האב שתכנן.

רפאלי אורי, 2005, מהנדס קונסטרוקציות. מהנדס חבל ערד משנת 1963, מהנדס המועצה הממונה ערד משנת 1964, מהנדס המועצה הנבחרת ערד בשנים 1964–1980. ראיונות בנושא התפתחות ערד ותוכנית האב והמתאר שלה.

מכתבים

אלחדד מרים, 28.6.20, ״סקר שימור לעיר ערד במסגרת תוכנית המתאר הכוללנית״ מכתב לטלילה הראל, אגף בכיר לתכנון מקומי, מינהל התכנון.

בן חמו ניסן, אלחדד מרים, ״פרוטוקול ועדת שימור אתרים מס׳ 1״, 21.2.22, המסכם את ישיבת ועדת השימור הראשונה בעיר והחלטותיה.